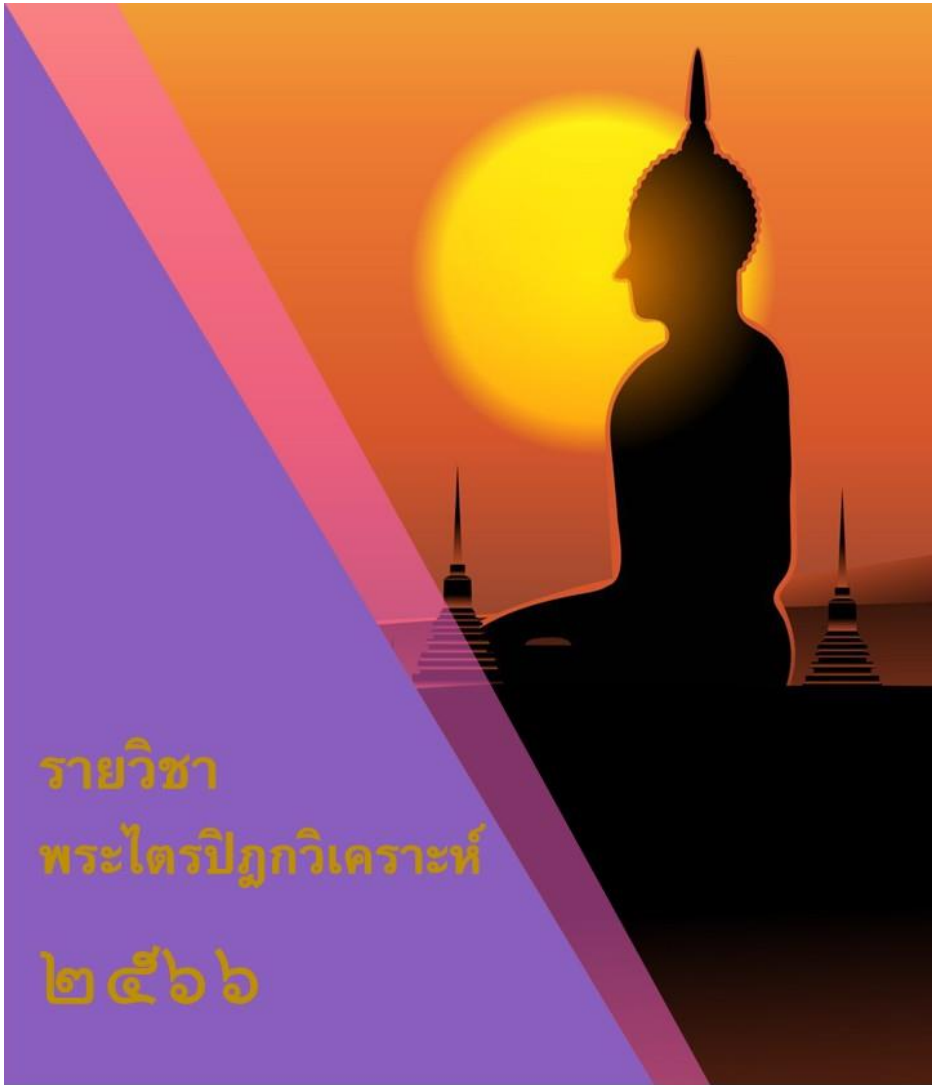

หน้า ๑ กรรม กับ อนัตตา

รายวิชา
พระไตรปิฎกวิเคราะห
๒๕๖๖

เรื่อง "กรรม กับ อนัตตา"

โดย พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, รศ.ดร.

รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ข้อสงสัยเรื่องกรรม กับ อนัตตา

- “ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ได้ยินว่ารูปเป็นอนัตตา เวทนาเป็นอนัตตา สัญญาเป็นอนัตตา สังขารเป็นอนัตตา วิญญาณเป็นอนัตตา เพราะเหตุนั้น กรรมทั้งหลายที่อนัตตาทำจักถูกต้องอัตตาได้อย่างไร” (มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสกั เล่ม ๑๔)

กรรม กับ อนัตตา

วิทยาการบรรยาย

พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, รศ.ดร.

คณะทำงาน

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

จัดพิมพ์เผยแพร่

กรรม กับ อนัตตา

- ผู้เขียน : พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, รศ.ดร.
- ที่ปรึกษา : พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, รศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ
รศ.ดร.เกียรติศักดิ์ สุขเหลือง ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ
พระมหาขวัญชัย ปุตุตวิเสโส ผู้อำนวยการกองวิชาการ
- บรรณาธิการ : พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, รศ.ดร.
- คณะทำงานถอดเทป : นางสาวศิริินภา กองวัสถุลณี ดร.สันทัต จันทรทาทอง
พระมหาศรายุทธ ฐิตเมโธ นายสุชญา ศิริธัญกร
- ผู้ตรวจรับรูป : คณะกรรมการดำเนินงานโครงการเพิ่มทักษะ (Upskills2)
พระพุทศศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่และพระไตรปิฎกวิเคราะห์ รุ่นที่ ๒
- จำนวนหน้า : ๔๙ หน้า
- พิมพ์ครั้งที่ ๑ : กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗
- จำนวนพิมพ์ : ๑๐ เล่ม ฉบับสำเนาถอดเทป
- จัดรูปเล่ม : นายสุชญา ศิริธัญกร
- แบบปก : นายสุชญา ศิริธัญกร
- ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

ISBN xxx-xxx-xxx-xxx-x

- จัดพิมพ์โดย : กองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
โทร.๐๓๕ ๒๔๘ ๐๑๓ (ต่อ ๘๗๖๖)
- พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
โทร.๐๓๕ ๒๔๘ ๐๐๐ ต่อ ๘๕๕๕-๘๕๕๙
โทรสาร ๐๓๕ ๒๔๘ ๕๔๕

ส่วนหนึ่งของเนื้อหา

โครงการพัฒนาทักษะ(Upskills)

การสอนรายวิชาพระไตรปิฎกวิเคราะห์และ
พระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่

วันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๖๖ ถึง ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๖

ผ่านระบบออนไลน์ zoom id 9779933546

กองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี

สำนักหอสมุดและเทคโนโลยีสารสนเทศ

กองสื่อสารองค์กร

ส่วนงานบริหาร สำนักส่งเสริมฯ

กองกิจการวิทยาเขต

สถาบันพระไตรปิฎกศึกษา

วิทยาลัยพระธรรมทูต

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระไตรปิฎกวิเคราะห์ “กรรม กับ อนัตตา”

บรรยายครั้งที่ ๗

โดย พระมหาสมบรูณ์ วุฑฒิกโร, รศ.ดร.

วันที่ ๘ กันยายน ๒๕๖๖

สงวนลิขสิทธิ์

คำปรารภ

“กรรม กับ อนัตตา” เล่มนี้ เกิดขึ้นมาจากการโครงการเพิ่มทักษะ (Upskills2) การสอนรายวิชา พระไตรปิฎกวิเคราะห้ และพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ โดยร่วมมือกันทำงาน ๗ ส่วนงานคือ กองวิชาการ สำนักหอสมุดและเทคโนโลยีสารสนเทศ กองสื่อสารองค์กร ส่วนงานบริหาร สำนักส่งเสริมฯ กองกิจการวิทยาเขต สถาบันพระไตรปิฎกศึกษา และวิทยาลัยพระธรรมทูต โดยมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ(๑) เพื่อให้บุคลากรสายวิชาการมีความรู้และความเข้าใจ ในเนื้อหาสาระเกี่ยวกับรายวิชาพระไตรปิฎกวิเคราะห้ และพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ เพิ่มมากขึ้น (๒) เพื่อให้บุคลากรสายวิชาการ ได้พัฒนาศักยภาพเทคนิคเกี่ยวกับพระไตรปิฎกวิเคราะห้และพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ และเพิ่มผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ของผู้เรียนให้สูงขึ้น (๓) เพื่อให้บุคลากรสายวิชาการ ที่สอนรายวิชาพระไตรปิฎกวิเคราะห้และพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ มีแนวทางการสอนที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน และมีการพัฒนาทักษะ แก่คณาจารย์ที่เข้าอบรม จำนวน ๒๓๔ รูป/คน ผ่านระบบออนไลน์ zoom id 9779933546 และผ่านลิงก์ <https://zoom.us/j/9779933546> ระยะเวลาดำเนินงาน ๕ เดือน ทุกวันศุกร์ เดือนละ ๔ ครั้ง เริ่มตั้งแต่วันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๖๖ และสิ้นสุดโครงการอบรม วันที่ ๑ กันยายน ๒๕๖๖ ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยมีเป้าหมายเพื่อเพิ่มทักษะ สอนรายวิชาพระพุทศาสนาและพุทธปรัชญา แก่คณาจารย์เ็นคณะ วิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ และหน่วยวิทยบริการ จำนวน ๒๓๔ รูป/คน และคณาจารย์ผู้เข้าอบรมในโครงการ ได้รับความรู้ ความเข้าใจ และพัฒนาทักษะ เทคนิคการสอนเกี่ยวกับพระไตรปิฎกวิเคราะห้และพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ เพิ่มมากขึ้นสามารถนำไปปรับใช้ในกระบวนการจัดการเรียนการสอนได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยไม่มีงบประมาณ และวิทยากรที่บรรยายก็บรรยายให้ความรู้แก่คณาจารย์ชาวมจร โดยการให้เปล่า

เมื่อจบโครงการดังกล่าวแล้ว ประโยชน์ที่นำไปใช้ (๑) บุคลากรสายวิชาการผู้เข้าอบรมมีความรู้และความเข้าใจในกระบวนการเรียนการสอนเกี่ยวกับรายวิชาพระไตรปิฎกวิเคราะห์และพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ เพิ่มมากขึ้น (๒) บุคลากรสายวิชาการ ผู้เข้าอบรมได้พัฒนาศักยภาพเทคนิคการสอนเกี่ยวกับพระไตรปิฎกวิเคราะห์และพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ เพิ่มมากขึ้น เพิ่มผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ของผู้เรียนให้สูงขึ้น (๓) บุคลากรสายวิชาการ ผู้เข้าอบรมที่สอนรายวิชาพระไตรปิฎกวิเคราะห์และพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ มีแนวทางการสอนที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน

เพื่อเป็นการทบทวนความรู้ เรื่อง กรรม กับ อนัตตา ที่บรรยาย โดยพระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, รองศาสตราจารย์, ดร. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำนวน ๑ ครั้ง เป็นครั้งที่ ๓ เมื่อวันที่ ๘ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๖ โดยมีคณะทำงาน ประกอบด้วย (๑) นางสาวศิรินภา กองวิสุกุลณี (๒) ดร.สันหัต จันทร์ทาทอง (๓) พระมหาศรายุทธ จิตเมธ (๔) นายสุชญา ศิริธัญกร โดยมีขั้นตอนการทำงานเป็น ๓ ระยะ คือ (๑) ส่งข้อมูลเพื่อการถอดเทปเสียง เช่น วิดีโอ และพาวเวอร์พ้อยท์ (๒) ถอดเทปเสียงคำบรรยาย (๓) ปรับแก้ไขคำบรรยายให้ตรงคำที่บรรยาย ซึ่งการถอดเทปใช้เวลาและปรับแก้ไขประมาณเทปละ ๘-๑๒ ชั่วโมง แต่อย่างไรก็ตาม ในการทำงานครั้งนี้ เพื่อให้มีการเผยแพร่ถอดเทปสำเนา ก่อน จึงได้สร้างเป็นรูปเล่มหนังสือเผยแพร่ทางออนไลน์ไปก่อน อีกทั้งได้มีร่วมแนวทางการทำงานแบบใหม่ของมหาวิทยาลัย ทั้ง ๗ ส่วนงานมาทำงานและเดินไปด้วยกัน ซึ่งเป็นการทำงานเป็นทีม และทีมตรงนี้ คือก้าวแรกและก้าวต่อๆ ไป ที่จะสร้างงานสร้างผลงานวิชาการที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ในฐานะผู้ปรับแก้ไขภาษาและปรับเนื้อหาให้สอดคล้องกับคำบรรยายเรื่องกรรม กับ อนัตตา ในฐานะคนทำงานประโยชน์ที่ได้รับ ก็คือความสุขที่ได้รับความรู้ในขณะที่ถอดเทป และอีกประการหนึ่ง ก็คือได้สร้างผลงานวิชาการ เรื่องกรรม กับ อนัตตา ซึ่งเกิดจากผู้บริหารระดับสูง รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมาบรรยายให้ฟัง ซึ่งเรื่องทำนองเช่นนี้ ก็เกิดขึ้นที่จัดในนามโครงการเป็นครั้งที่ ๒ และบรรยายกันนานเป็นระยะเวลา

หน้า ๙ กรรม กับ อนัตตา

๕ เดือน ซึ่งเกิดประโยชน์อย่างยิ่งแก่คณาจารย์และบุคคลทั่วไปที่ได้มีโอกาสได้เข้าฟังและมาเรียนรู้วิชาการทางพระพุทธศาสนา เมื่อถอดเทปคำบรรยายเรื่องกรรม กับ อนัตตา เสร็จเรียบร้อยแล้ว เพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างยิ่ง จึงได้ร่วมกันทำเป็นเล่มในรูปแบบหนังสือ แบ่งเป็นตอน ๆ ตอนละเรื่อง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของรายวิชาพระไตรปิฎกวิเคราะหฺ์ เมื่อจัดทำเป็นรูปเล่มเสร็จแล้ว ก็ได้นำมาเผยแพร่ผ่านเว็บไซต์กองวิชาการ มจร ดังที่ปรากฏ

กราบขอบพระคุณองค์วิทยากร ผู้บริหารที่ประสิทธิประสาทความรู้เรื่องกรรม กับ อนัตตา ในทางพระพุทธศาสนา อย่างหาที่สุดมิได้ และขอขอบพระคุณท่านผู้บริหาร คณาจารย์ และเจ้าหน้าที่ทุกฝ่าย ที่ช่วยสนับสนุนโครงการนี้ด้วยดีตลอดมา จึงเป็นปัจจัยเกื้อกูลให้เกิดหนังสือ “กรรม กับ อนัตตา” เล่มนี้ขึ้น ขออานิสงส์แห่งการจัดทำเล่มหนังสือ “กรรม กับ อนัตตา” ครั้งนี้ จงเป็นปัจจัยแห่งความเจริญแพร่หลายของพระสัทธรรม เพื่อความสันติสุขแห่งมหาชนตลอดกาลยาวนานสืบไป

กองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำนำ

หนังสือ “กรรม กับ อนัตตา” เป็นผลงานที่บรรยายของพระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, รองศาสตราจารย์ ดร. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่คณะทำงานได้รวบรวมและเรียบเรียงขึ้นจากการบรรยายเรื่อง กรรม กับ อนัตตา จากโครงการเพิ่มทักษะ (Upskills.) การสอนรายวิชาพระไตรปิฎก วิเคราะห์และพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่

เนื้อหาภายในเล่มประกอบด้วย ข้อสงสัยเรื่องกรรมกับอนัตตา ธรรมทั้งปวง เป็นอนัตตา (ไม่มีตัวตน) วชิราสูตร (ว่าด้วยวชิราภิกษุณี) สัพเพ ธัมมา อนัตตา ถ้าไม่มี อนัตตา ใครเป็นกระทำสิ่งนั้น ทางสายกลาง กับ อนัตตา ๒ สาย ทั้งสี่สตทิกฺขิและ อจฺเจททิกฺขิ ข้อสงสัย เรื่องกรรม กับอนัตตา เกี่ยวกับอจฺเจททิกฺขิ นัตถิ มาตา นัตถิ ปีตา ซึ่งเนื้อหาสาระแต่ละหัวข้อ โปรดหาอ่านในเล่มนี้แล

หวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือ “กรรม กับ อนัตตา” เล่มนี้ จะเป็นประโยชน์ แก่ผู้กล่าให้เกิดความรู้ความเข้าใจในหลักการจัดระบบเนื้อหาพระไตรปิฎก/พระวินัยปิฎก ช่วงที่ ๑ แก่คณาจารย์ นิสิตและประชาชนทั่วไปตลอดไป

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำปรารภ	๗
คำนำ	๑๐
ความนำ	๑๓
ข้อสงสัยเรื่องกรรมกับอนัตตา	๑๕
ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา (ไม่มีตัวตน)	๑๗
วชิราสูตร (ว่าด้วยวชิราภิกษุณี)	๑๙
สัพเพ ธัมมา อนัตตา	๒๑
ถ้าไม่มีอัตตา ใครเป็นกระทำให้สิ่งนั้น	๒๘
ทางสายกลาง กับ อนัตตา ๒ สาย ทั้งสี่สัสตทิกฺขุ และอุจเฉททิกฺขุ	๓๓
ข้อสงสัย เรื่องกรรม กับอนัตตา	๔๐
เกี่ยวกับอุจเฉททิกฺขุ นัตถิ มาตา นัตถิ ปิตา	๔๕
สรุปความ	๔๙

กรรม กับ อนัตตา

โครงการเพิ่มทักษะ (Upskills)
การอบรมวิชาพระไตรปิฎกวิเคราะห์และ
พระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาสังคม

เริ่มบรรยายครั้งที่ ๑
วันศุกร์ที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๖๖

เวลา ๐๙.๐๐ - ๑๑.๐๐ น. ศาลาโสตศึกษาชั้น ๓
• บรรยายโดย : พระมหาสมบุญ ภูษุมสิริโก, รศ.ดร.
เวลา ๑๓.๐๐ - ๑๕.๐๐ น. วิทยาลัยศึกษาศาสตร์สังคมศาสตร์
• สนทนา

โปรดใส่หน้ากากอนามัยทุกครั้ง และรักษาไว้ความสะอาดของห้อง

ความนำ

เรื่องกรรมกับอนัตตานี้ ค่อนข้างจะซับซ้อนและเป็นเรื่องลึกซึ้ง เข้าใจยากที่สุดเรื่องหนึ่งในพระพุทธศาสนาที่มีการถกเถียงกันยังไม่จบ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ แม้แต่ในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ก็มีการพูดถึงเรื่องนี้เป็นปัญหาแรก ๆ ที่ถูกยกขึ้นมาถกเถียงกัน จนเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการแตกนิกาย แสดงว่าเรื่องนี้ต้องสำคัญและเป็นเรื่องที่ทำคำตอบให้เป็นที่น่าพอใจยากเหมือนกัน เพราะฉะนั้น ในการเป็นชาวพุทธในการเป็นนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา เรื่องนี้เป็นเรื่องหนึ่งที่เราต้องสอนและจะต้องถูกถาม ซึ่งชาวบ้านทั่วไปอาจจะไม่ค่อยถาม แต่คนที่ เป็นบัณฑิต ผู้คงแก่เรียน หรือผู้เป็นนักวิชาการเขามักจะถามกัน หรือแม้แต่ไปเผยแพร่พระพุทธศาสนาในประเทศตะวันตก ก็มักจะถูกถามเรื่องนี้ แม้แต่ในอินเดียก็ตาม ใครไปเรียนอินเดียก็จะถูกครูบาอาจารย์ชาวอินเดียถาม หรือโต้แย้ง ก็แสดงว่าเรื่องนี้เป็นประเด็น (Issue) ที่ฮอตฮิตที่สุดในคำสอนทางพระพุทธศาสนาเลยก็ว่าได้ เป็นคำสอนที่แปลกแตกต่าง เป็นอัตลักษณ์เฉพาะตนของพระพุทธศาสนาในบริบทของวัฒนธรรมอินเดีย

ไม่เพียงแต่ชาวตะวันตกเท่านั้นที่รู้สึกงงงวยสับสนแท้ ชาวอินเดียตั้งแต่สมัยพุทธกาลมาจนถึงปัจจุบัน ก็รู้สึกงงงวยสับสนแท้กับคำสอนเรื่องนี้ ของพระพุทธศาสนา เนื่องจากว่ามันขัดกับวัฒนธรรมดั้งเดิมของเขานั้นเอง ยิ่งวัฒนธรรมอินเดียเป็นวัฒนธรรมที่นับถือเรื่องอัตตาเป็นหลัก โดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์ฮินดูเป็นศาสนาแห่งอัตตาเลยก็ว่าได้ แม้แต่ในประเทศตะวันตกที่เขา

นับถือศาสนาคริสต์เป็นต้น ก็มีแนวความคิดเรื่องอัตตาในรูปแบบของคำ เขาอาจจะไม่ได้ใช้คำว่าอัตตา แต่ในรูปแบบของคำตะวันตกก็สื่อนัยยะถึงความเป็นอัตตานั้นเอง

ดังนั้น ไม่ว่าจะพระพุทศศาสนาไปอยู่ตรงไหน ก็จะถูกนำเอาคำสอนเรื่องนี้มาตั้งคำถาม มาถกเถียง และแม้แต่ชาวพุทธเองเวลาบรรยายหรืออธิบายไปอธิบายมาก็ทำให้เกิดข้อวิพากษ์วิจารณ์ว่า อธิบายเรื่องอัตตาเป็นพุทธหรือไม่ อธิบายเรื่องอัตตาตรงตามที่พระพุทธเจ้าสอนหรือไม่ อธิบายอนัตตาไม่ตรงกับที่พุทธเจ้าตรัสสอนหรือไม่ เป็นสุดโต่งหรือเอนเอียงเข้าข้างพวกที่นับถือทรศนะสุดโต่งอย่างใดอย่างหนึ่งหรือไม่ ก็ถูกชาวพุทธด้วยกันเองตั้งคำถาม จึงเป็นที่มาของการแตกนิกาย ในสมัยสังคายนาครั้งที่ ๓ ในคัมภีร์กถาวัตถุซึ่งเป็นคัมภีร์พระอภิธรรมปิฎก ก็มีการยกเอาเรื่องนี้เป็นปัญหาแรก ๆ ของคัมภีร์นี้ ซึ่งแสดงว่ามันเป็นปัญหาสำคัญ

เพราะฉะนั้น ในวันที่เรื่องพระไตรปิฎกวิเคราะห์เราจะไปย้อนดูว่า มันมีเนื้อหาหรือร่องรอยอะไรในพระไตรปิฎกที่นำไปสู่การถกเถียง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อนัตตาที่ มาเกี่ยวข้องกับเรื่องกรรมเป็นประเด็นที่สำคัญมาก คือ พระพุทศศาสนาสอนเองก็สอนเรื่องกรรมเหมือนศาสนาพราหมณ์ฮินดู โดยเฉพาะศาสนาฮินดู ศาสนาในประเทศอินเดียยอมรับแนวความคิดเรื่องกรรมเหมือนกันเกือบทุกสำนัก รวมทั้งเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏก็ยอมรับเหมือนกัน กรรมดีกรรมชั่วที่ทำให้คนไปเกิดในภพภูมิที่ดีบ้าง ภูมิที่ไม่ดีบ้าง ที่เรียกว่าสังสารวัฏ ก็มีมาตั้งแต่ก่อนพระพุทศศาสนา ศาสนาฮินดู ศาสนาอื่น ๆ ก็

ยอมรับเรื่องนี้ สรุปลือเรื่องกรรมไม่ได้มีปัญหา เป็นคำสอนที่ยอมรับร่วมกันในสังคมอินเดียอยู่แล้ว แต่ประเด็นก็คือเรื่องอนัตตานี้ ภูคศาสตร์อื่นมองว่า พระพุทธศาสตร์สอนเรื่องนี้ขัดแย้งกันหรือไม่ การที่พระพุทธศาสตร์สอนว่า มีกรรม มีผู้ทำกรรม แต่ไม่มีอิตตาหรือตัวตนที่จะรับผลแห่งกรรมนั้น ซึ่งมันดูขัดแย้งกันหรือไม่ มีแต่กรรม แต่ไม่มีผู้ทำกรรม มีแต่การทำกรรม แต่ไม่มีผู้ทำกรรม ซึ่งทำให้ผู้ฟังรู้สึกมึนงงว่า พระพุทธศาสตร์สอนขัดขาตัวเองหรือไม่ จึงเกิดการตั้งคำถามนี้ขึ้นมา

แม้แต่ในมิลินทปัญหา การสนทนาธรรมกันระหว่างพระนาคเสนกับพระยามิลินท์ ปัญหาเรื่องนี้ก็เป็นปัญหาข้อต้น ๆ ของคัมภีร์มิลินทปัญหา พระยามิลินท์ถึงขนาดถามพระนาคเสนว่า มันขัดแย้งกันหรือเปล่า ถ้าไม่มีอิตตาหรือตัวตนแล้ว ใครเป็นคนทำกรรม ใครเป็นคนรับผลกรรม เมื่อตายแล้วใครเป็นคนไปเวียนว่ายตายเกิด ถ้าท่านสอนแต่เรื่องกรรม ไม่สอนเรื่องอิตตาหรือผู้รับผลกรรมแล้ว ท่านจะกลายเป็นอุจเฉททิฎฐิไปหรือไม่ พระพุทธศาสตร์เป็นอุจเฉททิฎฐิไปหรือไม่ ดังนี้เป็นต้น รายละเอียดของเรื่องนี้ปรากฏในบทความที่ส่งให้ท่านทั้งหลายอ่านแล้ว

ข้อสงสัยเรื่องกรรมกับอนัตตา

คำสอนเรื่องกรรมกับอนัตตานี้ ได้สร้างข้อสงสัยแม้แต่ในสมัยพุทธกาล เช่น ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔ มีผู้สงสัยเรื่องกรรมกับอนัตตาของพระพุทธศาสตร์ว่า กรรมกับอนัตตาไปกันได้หรือไม่ หรือว่ามันขัดแย้งกัน คน

ที่ถามอย่างนี้ก็คือคนที่มีความรู้สึกมีนงว่า กรรมกับอัตราน่าจะไปด้วยกันได้ แต่กรรมกับอนัตตา มันไม่น่าจะไปด้วยกันได้ เวลาเราสอนเรื่องกรรมเราก็ต้องยอมรับเรื่องอัตราด้วยมันจึงจะไปด้วยกันได้ ถ้าสอนเรื่องกรรมแล้วบอกว่าไม่มีอัตร่า มันก็ดูเหมือนเข้ากันไม่ได้เลย ดังข้อความต่อไปนี้

ข้อสงสัยเรื่องกรรม กับ อนัตตา

- “ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ได้ยินว่ารูปเป็นอนัตตา เวทนาเป็นอนัตตา สัญญาเป็นอนัตตา สังขารเป็นอนัตตา วิญญาณเป็นอนัตตา เพราะเหตุนั้น กรรมทั้งหลายที่อนัตตาทำจักถูกต้องอัตร่าได้อย่างไร” (มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสกั เล่ม ๑๔)

คำว่า “กรรมทั้งหลายที่อนัตตาทำจักถูกต้องอัตร่าได้อย่างไร” หมายความว่า ถ้าไม่มีตัวตนเป็นผู้ทำกรรมแล้วจะมีตัวตนอะไรเป็นผู้รับผลกรรมนั้น เหมือนเวลาเราบอกว่า ใครทำอะไรเราต้องสามารถระบุได้ว่า นาย ก. นาย ข. เป็นคนทำ เช่น เราบอกว่าวันนี้มีคนทำบุญ เราก็ต้องระบุได้ว่า ใครเป็นคนทำบุญ เช่น นาย ก. นาย ข. นั่นเองเป็นคนทำบุญ แล้วใครได้รับผลของบุญ ก็ นาย ก. นาย ข. ผู้กระทำนั้นแหละเป็นผู้รับผลของการทำบุญนั้น อันนี้พูดแบบชาวบ้าน ถ้านาย ก. ทำบุญ นาย ก. นั้นแหละเป็นผู้รับผลของการทำบุญนั้น ถ้าเขาทำบาป เขาก็เป็นผู้รับผลของบาป อันนี้คือภาษาที่ชาวบ้านเขาพูดสื่อสารกัน แต่พระพุทธศาสนาบอกว่า ไม่มีนาย ก. เป็นผู้ทำบุญ และก็ไม่มีนาย ข. เป็นผู้รับ

ผลของบุญ มีแต่การกระทำบุญเท่านั้น ทำให้เกิดความงงว่า เหตุใดพระพุทธรักษาจึงสอนเรื่องกรรมแต่ไม่สอนอัตตาในฐานะผู้กระทำและผู้รับผล การกระทำนั้น กลับไปสอนว่าไม่มีตัวตนผู้ทำ ไม่มีตัวตน ไม่มีอัตตาผู้ทำกรรม ไม่มีอัตตาผู้รับผล อันนี้คือประเด็นที่ถูกตั้งเป็นข้อคำถาม

ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา (ไม่มีตัวตน)

นอกจากนั้น ก็มีหลักฐานในพระไตรปิฎกมากมายที่พูดถึงอนัตตา เช่น ในคัมภีร์บริวาร พระวินัยปิฎก เล่มที่ ๘ บอกว่า คำว่า อนัตตา หมายถึงถึงพระนิพพานด้วย คือพระนิพพานถือว่าเป็นอนัตตาด้วย สรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่ง หรือสิ่งที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่ง คือพระนิพพาน ก็ถือว่าเป็นอนัตตา ไม่มีตัวตนทั้งนั้น

ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา (ไม่มีตัวตน)

• "อนิจจา สัพพสงขาร่า ทุกขานตฺตา จ สงฺขตา

นิพฺพานญฺเจว ปณฺณตฺติ อนตฺตา อิติ นิจฺจยา"

แปลว่า "สังขารทั้งปวงอันปัจจัยปรุงแต่ง ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา นิพพาน และปัญญา เป็นอนัตตา วินิจจยมีดังนี้"
(วินัยปิฎก บริวาร เล่ม ๘)

เห็นได้ว่า สรรพสิ่งในโลกในจักรวาล ไม่ว่าจะสิ่งไหนก็ตาม พระพุทธศาสนามองว่า เป็นอนัตตาทั้งหมด สิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งก็คือชั้น ๕ ของเรานี้เป็นต้นและสรรพสิ่งทั้งหลายในจักรวาล ยกเว้นพระนิพพาน เรียกว่าสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่ง มีสิ่งที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่งเรียกว่า อสังขตธรรม คือพระนิพพาน รวมทั้งบัญญัติก็ถือว่าเป็นอสังขตธรรม ตามหลักพระพุทธศาสนา บัญญัติเป็นอสังขตธรรมในความหมายว่า มันไม่มีอยู่จริง จึงถือว่าเป็นอสังขตธรรมด้วย นิพพานและบัญญัติก็เป็นอนัตตา คือไม่มีข้อยกเว้น ไม่มีสิ่งใดในจักรวาลนี้ ไม่ว่าจะชั้น ๕ ของเราหรือสิ่งอะไรก็ตาม ก้อนหิน ดินทราย ต้นไม้ ใบหญ้าทั้งหลายทั้งปวงในโลกในจักรวาลนี้ ล้วนแต่เป็นอนัตตา ไม่มีตัวตนทั้งสิ้น รวมทั้งสิ่งสูงสุดที่ผู้ปฏิบัติธรรมบรรลุคือพระนิพพาน ก็ถือว่าเป็นอนัตตาเช่นเดียวกัน สรุปว่าไม่มีข้อยกเว้น เมื่อไม่มีข้อยกเว้น เวลาเราพูดถึงอะไรก็ตาม จับอะไรยกขึ้นมาพูดก็ตาม จึงไม่มีสิ่งใดที่ไม่เป็นอนัตตาเลย สรรพสิ่งในจักรวาลเป็นอนัตตาไม่มีตัวตนทั้งหมด ไม่มีสิ่งใดได้รับการยกเว้น ทุกสิ่งถือว่าเป็นอนัตตาไม่มีตัวตนทั้งหมด นี่คือหลักพระพุทธศาสนา

ในข้อความนี้ท่านต้องการจะบอกว่า สรรพสิ่งทั้งปวงที่ปัจจัยปรุงแต่ง คือมันเกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย ก็คือชั้น ๕ ของเรารวมทั้งสิ่งที่อยู่นอกตัวเรา เรียกว่าสังขตะหรือสังขตธรรม มันไม่มีตัวตน รวมทั้งสิ่งที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่งที่เรียกว่าอสังขตธรรม เช่น พระนิพพานและบัญญัติ นิพพานและบัญญัติก็ถือว่าเป็นอนัตตา ไม่มีตัวตนเช่นกัน ก็แสดงว่า เวลาเราพูดถึงอนัตตา เป็นลักษณะ เป็น

ธรรมชาติของทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาล ไม่มีข้อยกเว้น แม้แต่สิ่งที่ไม่มีจริง ที่เราบัญญัติคิดเขียนขึ้นมาเป็นสมมุติสัจจะ ก็ถือว่าเป็นอสังขตธรรม เป็นอนัตตาด้วย คือเป็นอนัตตาในความหมายว่ามันไม่มีอยู่จริง

วชิราสูตร (ว่าด้วยวชิราภิกษุณี)

ในพระไตรปิฎก สังยุตตนิกาย เล่มที่ ๑๕ มีข้อความที่ไม่ใช่พุทธพจน์ โดยตรง แต่เป็นสาวกภาษิตหรือสาวิกาภาษิต เป็นคำกล่าวของภิกษุณีชื่อว่าวชิราภิกษุณี ซึ่งข้อความนี้ได้ถูกหยิบยกขึ้นมาอ้างอิงบ่อยที่สุดข้อความหนึ่งเมื่ออธิบายเรื่องอนัตตาในพระพุทธศาสนา แม้แต่ในคัมภีร์มิลินทปัญหา ท่านพระนาคเสนก็ยกข้อความในพระสูตรนี้มาอ้างอิงด้วยเช่นเดียวกัน ในวชิราสูตรบอกว่า

วชิราสูตร (ว่าด้วยวชิราภิกษุณี)

- กีนุ สตุโตติ ปจเจติ มาร ทิฏฐิตัง นุ เต
สุทฺธสงฺฆารปฺปชฺไช ยํ นยิธ สตุตฺตปฺลพฺภติ
ยถา นิ อญฺจสมฺภวารา โหติ สทฺโท วโถ อิติ
เอวํ ชนฺนเรสุ สฺนฺนเตสุ โหติ สตุโตติ สมฺมตติ
- มารเอ๋ย ทิฏฐิของเจ้าเชื่อว่าอะไรเป็น **สัตว์**
กองแห่งสังขารล้วนๆ นี้ บัณฑิตจะเรียกว่า **สัตว์** ไม่ได้เลย
เมื่อขันธทั้งหลายมีอยู่ การสมมติว่า **สัตว์** ก็มีได้
เหมือนคำว่ารถมีได้เพราะประกอบส่วนต่างๆ เข้าด้วยกัน (สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม ๑๕)
- อัตตา, สัตว์ (สตุต), ชีวะ, ปุคฺคละ = สิ่งที่แท้ถาวร, ไม่เปลี่ยนแปลง, เป็นตัวตน

ในบริบทสังคมนตรีคำหนึ่งคำ มีชื่อเรียกหลายอย่าง แต่คำพวกนี้มีความหมายเฉพาะ เช่นคำว่า “สัตว์” สัตว์ ในที่นี้ ไม่ใช่สัตว์เดรัจฉานหรือสัตว์ (Animal) ในภาษาอังกฤษ เวลาเราพบคำว่า สัตว์ หรือ สัตโต ในภาษาบาลี อย่าเข้าใจว่าตรงกับความหมายว่า Animal ในภาษาอังกฤษ แต่สัตว์ ในที่นี้ เป็นคำไวพจน์หนึ่งที่คนอินเดียโบราณเขาใช้หมายถึงอัตตา ในบางลัทธิบางศาสนา เพราะฉะนั้น คำว่า อัตตา ในบริบทสังคมนตรี อาจจะถูกเรียกได้หลายชื่อหลายคำ แต่โดยความหมายก็คือสิ่งที่เที่ยงแท้ถาวรเหมือนกัน เช่น เรียกว่า “อัตตา” ก็มี เรียก “สัตตะ” ก็มี เขียนเป็นภาษาสันสกฤตว่า “สัตวะ” หรือภาษาบาลีเขียนว่า “สตุต” “บุคคล” หรือ “ชีวะ” ก็เรียก แต่สำหรับผู้ที่ไม่มีพื้นฐานบาลี ให้เข้าใจว่าหมายถึง “ชีวะ” คำเหล่านี้ ถ้าเราอ่านเจอในพระไตรปิฎก เราต้องพิจารณาที่มาที่ไปให้ชัดเจนก่อน เพราะคำว่า “สัตว์” หมายถึงสรรพสัตว์ทั้งหลายที่เวียนว่ายตายเกิดก็ได้ “บุคคละ” หมายถึง บุคคลหรือนาย ก. นาย ข. ในความหมายว่าบุคคล (person) ก็ได้ แต่ปรัชญาอินเดียโบราณเวลาเขาเรียกสรรพสิ่งที่เที่ยงแท้ ถาวร คงที่ ไม่เปลี่ยนแปลง คือไม่ตกอยู่ในกฎไตรลักษณ์ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เขาจะเข้าใจตรงกันว่า หมายถึงสิ่งที่ตัวตน เป็นอัตตา

สรุปว่า คำว่า อัตตา ก็ดี สัตวะ ก็ดี สัตตะ ก็ดี ชีวะ ก็ดี ทั้ง ๔ คำนี้ ในภาษาไทยเราก็เรียกรวมว่าสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา เป็นสำนวนโบราณ ในที่นี้ พระวชิราภิกษุที่ท่านใช้คำว่า “สัตตะ” แทนความหมายว่า อัตตา หรือตัวตน ดังข้อความที่ว่า

มารเอ๋ย ทิวฐิของเจ้าชื่อว่าอะไรเป็นสัตว์ กองแห่งสังขารล้วน ๆ นี้

บัณฑิตจะเรียกว่าสัตว์ไม่ได้เลย เมื่อชั้นทั้งหลายมีอยู่ การสมมติว่าสัตว์
ก็มีได้

เหมือนคำว่ารถมีได้เพราะประกอบส่วนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน

(สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม ๑๕)

จากข้อความนี้แสดงว่า สัตว์ บุคคล ตัวตน เกิดจากการสมมติเรียก
สภาพที่รวมกันเป็นกลุ่มก้อน ที่เรียกว่าชั้น ๕ มารวมกัน เราก็ใช้ภาษาสมมติ
เรียกว่า สัตว์ บุคคล ตัวตน เหมือนคำว่ารถในอุปมา คำว่า “รถ” มีได้เพราะ
ประกอบส่วนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน คำว่า รถ เป็นคำสมมติเรียกการที่เอาอุปกรณ์
ต่าง ๆ เช่น มีเพลลา มีล้อ มีพวงมาลัย เป็นต้น มาประกอบเข้าด้วยกัน แล้วเราก็
บัญญัติศัพท์เรียกการประกอบเข้าด้วยกันของอุปกรณ์ต่าง ๆ เหล่านั้นว่า “รถ”
เช่นเดียวกัน การที่ชีวิตของเราเกิดจากการรวมตัวกันของ รูป เวทนา สัญญา
สังขาร วิญญาณ เราก็เรียกว่าสัตว์บ้าง เรียกว่า ตัวตนของเราบ้าง ตัวเราตัวเขา
เป็นต้น ความจริงเป็นคำสมมติเรียกเฉย ๆ แต่เมื่อถอดไปดูเนื้อในจริง ๆ ก็ไม่มี
อะไรที่เป็นตัวเป็นตนอะไรเลย

สัพเพ ธัมมา อนัตตา

ทั้งหมดนี้ก็คือความหมายที่นางวชิราภิกษุณีท่านกล่าวออกมาเป็นบทกวี
ซึ่งถูกนำไปอ้างอิงบ่อยที่สุดคือข้อความเหล่านี้ มิลินทปัญหาก็นำไปอ้างอิงด้วย
หรือแม้แต่ในคัมภีร์ธรรมบท เช่น คัมภีร์อรรถกถาธรรมบท เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูป
(ปัญจสตภิกษุ) ก็มีการกล่าวถึงข้อความที่ว่าธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา เมื่อใด

บัณฑิตเห็นด้วยปัญญาว่าธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ย่อมหน่ายในทุกข์ นั้นเป็นทางแห่งความหมดจด

ธรรมทั้งปวง เป็นอนัตตา (ไม่มีตัวตน)

- สพุเพ ธมฺมา อนตฺตาติ ยथा ปญฺญา ย ปสฺสตี
อถ นิพฺพินฺนทติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา.
- เมื่อใด บัณฑิตเห็นด้วยปัญญาว่า 'ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา' เมื่อนั้น ย่อมหน่ายในทุกข์ นั้นเป็นทางแห่งความหมดจด" (ธรรมบท เรื่อง ภิกษุ ๕๐๐ รูป)
- All phenomena (dhammas) are without Self"; when one sees this with Insight-wisdom, one becomes weary of dukkha. This is the Path to Purity.

คำว่า “ธรรม” ที่ปรากฏในคำว่า “สพุเพ ธมฺมา อนตฺตา” นี้ พระพุทธศาสนาเถรวาทหมายรวมเอาทั้งหมด ทั้งสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่ง และสิ่งที่ไม่ มีปัจจัยปรุงแต่ง คือหมายเอาสรรพสิ่งทั้งหมดในจักรวาล รวมทั้งพระนิพพาน ด้วย เป็นอนัตตา ไม่มีตัวตน การเห็นอย่างนี้ เรียกว่าเห็นด้วยปัญญา ถ้าใครเห็น ด้วยปัญญาก็จะเกิดความเบื่อหน่าย คำว่า นิพฺพินฺนทติ คือเกิดความเบื่อหน่ายใน ทุกข์ ไม่ต้องการจะเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเรื่องที่มีมันเป็นทุกข์อีกต่อไป เพราะทำให้รู้สึก ว่า จิตใจจะไม่โหยหาสิ่งนั้นอีก ถ้าเราเห็นอย่างนี้ ท่านมักจะออกอุบายว่า เหมือนตอนที่เรายังไม่มีความรู้อะไรเกี่ยวกับมายากล พอเราไปดูนักมายากลเขา เล่นกล เราก็อ้วเราะ กระซิกกระซี้สนุกสนานตื่นเต้น มันเหมือนจริง เห็นเป็น

เรื่องอัศจรรย์ว่าเขาทำได้อย่างไร เช่น เวลาเขาแสดงมายากลเหมือนใช้ใบเลื่อย เลื่อยตัดคนออกไปขาดเป็น ๒ ท่อน โดยมีคนจริง ๆ นอนบนเตียงมีผ้าคลุมไว้ แล้วเขาก็ใช้เลื่อยไฟฟ้าเลื่อยโต๊ะที่มีคนนอนอยู่นั้น เลื่อยตัดกลางลำตัวขาด ออกเป็น ๒ ท่อนแล้วหมุนโต๊ะให้คนดูเห็นว่าหัวไปทางหนึ่งขาไปทางหนึ่งและ กระดิกได้ คนดูก็เชื่อและร้องด้วยความหวาดเสียวหวาดกลัวและตื่นเต้น

แต่พอเวลาต่อมา เราได้ศึกษามายากลด้วยตัวของเราเองจนรู้สึกถึงแก่นแท้ ของมายากลที่เราเคยตื่นเต้นมาก่อนนั้นรู้ว่า มันมีเบื้องหลัง อย่างไร มันมีวิธีหลอก ตาเราอย่างไร เรียกว่ารู้ความจริงที่อยู่เบื้องหลัง การรู้แบบนี้เรียกว่า *ยथा ปญญา* *ปสฺสตี* คือเห็นด้วยปัญญา พอเห็นด้วยปัญญาแล้วมันก็จะเกิด *นิพพินฺหตี* คือเบื่อหน่าย เหมือนเรารู้เห็นเบื้องหลังของมายากลดังกล่าวมา เราก็จะรู้สึกเฉย ๆ ไม่มี แรงดึงดูดใจให้อยากดูอีก

ลักษณะเฉย ๆ ไม่ได้พิศวาสกับสิ่งที่เห็น ท่านเรียกว่า *นิพพินฺหตี* ความ เบื่อหน่ายแบบ *นิพพินฺหตี* ไม่ใช่เบื่อหน่ายแบบแข็ง ๆ ไม่อยากจะทำอะไร เหมือน คนเบื่อโลก ใบหน้าแววตาก็เบื่อโลก ไม่อยากจะทำอะไร ไม่อยากกินข้าวเบื่อ อาหาร เบื่อไม่อยากจะทำงาน ลักษณะแบบนี้เขาเรียกว่า เป็นคนที่ถูกกิเลส คือถีนมิทธะครอบงำ ถูกนิวรณ์ครอบงำ เป็นคนมีกิเลส ซึ่งไม่ใช่เป็นการเบื่อแบบ *นิพพินฺหตี* การเบื่อแบบ *นิพพินฺหตี* เป็นการเบื่อหน่ายที่เกิดจากได้รู้เห็นแก่นแท้ ของสิ่งที่เคยหลง รู้ธาตุแท้ของสิ่งที่เคยหลง นี้เรียกว่า *ปญญา* *ปสฺสตี* ปัญญาในที่นี้คือปัญญาที่เกิดจากการเจริญวิปัสสนา จนเห็นว่าสิ่งทั้งหลายมันไม่มีตัวตน ไม่มีแก่นสาร ไม่มีสาระอะไร เหมือนมายากลที่เราเคยหลงใหลที่ไม่มีสาระแก่นสาร

อะไร ที่เราเห็นว่ามีการใช้เลื่อยตัดคนให้ขาดเป็น ๒ ท่อน ความจริงก็คือ ไม่ได้ตัดจริง ๆ แต่มีคน ๒ คน คนหนึ่งโผล่แต่ศีรษะ อีกคนโผล่มาแต่เท้า แล้วเอาผ้าคลุมไว้ เวลาตัดก็ไม่ได้ตัดจริง ๆ ถ้าเรารู้เบื้องหลังของมายากลอย่างนี้แล้ว หากกลับไปดูสิ่งเดิมก็จะไม่มีความตื่นเต้นแต่จะเกิดเบื่อหน่ายที่เรียกว่า *นิพพิทุตติ* แต่สำหรับคนที่เขาไม่รู้เขาก็ยังตื่นเต้นอยู่ ดังนั้น ความเป็นอนัตตานี้ เป็นอารมณ์ของปัญญาหรืออารมณ์ของวิปัสสนาอย่างหนึ่ง ถ้าใครอยากจะมีเบื่อหน่าย คลายกำหนด ต้องเห็นแบบนี้

รวมความว่า คำว่า *ธรรม* มีความหมายหลายอย่าง *ธรรม* หมายถึง ธรรมชาติหรือสรรพสิ่งก็ได้ *ธรรม* หมายถึง คำสั่งสอนหรือ teachings ของพระพุทธเจ้าก็ได้ ฉะนั้น *ธรรม* ในภาษาบาลีจึงมีหลายความหมาย สรรพสิ่งทั้งหลายที่อยู่ในธรรมชาติซึ่งไม่ใช่คำสอนของพระพุทธเจ้าที่มีอยู่ในธรรมชาติ สรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่อยู่ในโลกในจักรวาลเราก็เรียกว่า *ธรรม* เหมือนกัน คำว่า *ธรรม* ในความหมายตรงนี้ ก็คือสรรพสิ่งที่อยู่ในโลกอยู่ในธรรมชาติ หรือปรากฏการณ์ทั้งหลายที่เราสามารถรับรู้ได้ทางอายตนะ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เพราะฉะนั้น ภาษาฝรั่งเขาจึงใช้คำว่า on phenomena สื่อความหมายถึงคำว่า “*ธรรม*” ซึ่งคำว่า phenomena มักจะแปลว่า ปรากฏการณ์ ปรากฏการณ์ก็คือสิ่งที่เราสัมผัสได้ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

คำว่า are without Self ปราศจากตัวตน เป็นการแปลตรง ๆ ตามภาษาไทย when one sees this with insight-wisdom เมื่อบุคคลเห็นสิ่งนี้

ด้วยปัญญาอันลึกซึ้ง คำว่า insight-wisdom คือปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติ/ปัญญาญาณ one becomes weary of dukkha เมื่อเห็นแล้วก็ยอมเบื่อหน่ายในทุกข์ คือปฏิบัติธรรมจนเห็นทุกข์จึงเกิดความเบื่อหน่ายในทุกข์ มันไม่ใช่เบื่อหน่ายเพราะเกิดอารมณ์แข็ง หรือเบื่ออาหารซึ่งไม่ยากทำงานขี้เกียจ แต่เป็นการเบื่อด้วยปัญญา บุคคลยอมเบื่อหน่ายในทุกข์ นี่เป็นหนทางแห่งวิสุทธิ ยังไม่ใช่วิสุทธิโดยตรง แต่เป็นหนทางที่จะไปสู่วิสุทธิคือพระนิพพานหรือความบริสุทธิ์

ถ้าใครเกิดอาการอย่างนี้แสดงว่าอยู่บนหนทางที่จะไปสู่พระนิพพาน ลองถามตัวเองว่าเบื่อแบบไหน ถ้าเบื่อแบบแข็งไม่ใช่ทางไปนิพพานแต่เป็นทางแห่งสังสารวัฏเป็นทางแห่งความทุกข์ แต่ถ้าเบื่อนิดที่ว่าเหมือนคนเคยไปดูมายากล รู้ธาตุแท้ รู้แก่นแท้ของการแสดงนั้นแล้วเกิดความรู้สึกเฉย ๆ ไม่ได้พิศواس ตื่นเต้นอะไร เหมือนเราพิจารณาเห็นความปฏิถูลของร่างกายแล้วเบื่อหน่ายหรือเหมือนเด็กที่เคยหลงไหลหวงแหนตุ๊กตาใครจะมาแตะต้องไม่ได้ แต่พอโตเป็นผู้ใหญ่มีปัญญามีความรู้ มองกลับไปตุ๊กตาก็ไม่พิศวาสหลงไหลเหมือนตอนเป็นเด็ก ความไม่หลงไหลแหนหวงท่านเรียกในภาษาบาลีว่า วิราคะ คือคลายกำหนด แต่มันจะต้องเบื่อหน่ายก่อนค่อยคลายกำหนด อาการอย่างนี้ เป็นหนทางแห่งความบริสุทธิ์

เพราะฉะนั้น อนัตตาจึงเป็นเป้าหมายหนึ่งของการปฏิบัติธรรมและการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนา ถ้าใครจะบรรลุธรรมก็ต้องมองเห็นสรรพสิ่งในโลก โดยเฉพาะชั้น ๕ ของตนในลักษณะอย่างนี้ คือเห็นอนิจจัง เห็นทุกขัง เห็นอนัตตา

อนัตตาเป็นส่วนหนึ่ง ถ้าไม่เห็นความเป็นอนัตตาก็จะบรรลुरुธรรมไม่ได้ เพราะแสดงว่ายังไม่มีปัญญา ประเด็นหลักในการบรรยายวันนี้ก็คือกรรมกับอนัตตา (ถึงแค่นี้)

ความจริง พระยามิลินท์ถือเป็นนักปรัชญา เป็นนักคตินักวิชาการที่เก่ง ในการตั้งคำถามมาก ถ้าใครไม่เคยเรียนหลักการใช้ตรรกะ หลักการใช้เหตุผลมาก่อน ก็จะตอบปัญหาท่านไม่ได้ เพราะฉะนั้น หนังสือมิลินทปัญหา จึงเป็นเหมือนบทฝึกหัด สำหรับคนที่จะเป็นนักเผยแพร่ศาสนา โดยเฉพาะผู้ที่จะเป็นพระธรรมทูต หรือเป็นนักเผยแพร่ศาสนาจำเป็นต้องอ่านมิลินทปัญหา คล้าย ๆ กับว่าโบราณจารย์อาจจะมึเรื่องสนทนากันระหว่างพระนาคเสนกับพระยามิลินท์

นักวิชาการรุ่นใหม่ได้วิเคราะห์เอาไว้ว่า หนังสือมิลินทปัญหานี้อาจจะไม่ได้ใช้บทสนทนาของพระนาคเสนกับพระยามิลินท์ทั้งเรื่อง แต่มีเค้าโครง มีตำนาน มีประวัติว่าทั้ง ๒ ท่านนี้ ได้มีการโต้วาทีกัน และเป็นทีรู้จักแพร่หลายว่านักปราชญ์ทั้ง ๒ ท่านได้สนทนาโต้วาทีกัน เรียกว่า ได้เป็นที่รู้จักกันดีในวงการก็เลยเอาเค้าโครงเรื่องมาเป็นตัวเดินเรื่อง หรือมาเป็นตัวละครของเรื่องในมิลินทปัญหา

นักปราชญ์รุ่นหลัง ๆ ประมาณ พ.ศ. ๕๐๐ เป็นต้นมา ก็พยายามจะรวบรวมว่า มีประเด็นอะไรบ้างที่พระพุทธศาสนาถูกตั้งคำถามมากที่สุด และเป็นคำถามที่ลึกซึ้งและตอบยากมาก ชาวพุทธเรามักจะถูกนักคตินักปรัชญาต่างศาสนายกขึ้นมาโต้แย้ง ยกขึ้นมาตั้งคำถาม คือประเด็นอะไรบ้าง รวมทั้งชาวพุทธ

ด้วยกันเองที่เป็นต่างนิกายกันก็มีการตั้งคำถามแล้วก็ตอบไม่ค่อยได้ เนื่องจากเราไม่ได้เตรียมตัวมาก่อน เพราะว่าเราไม่ได้ฝึกการใช้เหตุผล

เพราะฉะนั้น นักปราชญ์ท่านก็เลยรวบรวมทุกคำถามที่มีความท้าทาย แล้วก็เสนอคำตอบพอเป็นแนวทางเอาไว้ เพราะฉะนั้น ถ้าใครอยากเป็นคนมีปัญญาแหลมคม ต้องอ่านมิลินทปัญหา การเรียนธรรมะแบบถามตอบ (Q & A) เป็นเรื่องที่ดีเพราะว่ามันช่วยให้เราท้าทายสมอง แต่ถ้าอ่านหนังสือไปเรื่อย ๆ โดยไม่มีการถามตอบไม่มีการท้าทายสมอง สมองมันจะไม่ฉลาด มันก็จะไม่รู้และไม่มีตัวชี้วัดว่าเราเก่งหรือยัง สมองเราดีหรือยัง เราเข้าใจธรรมะลึกซึ้งหรือยัง เหมือนเวลาเราสอนเด็กเราอยากจะให้เด็กเก่งมีสติปัญญาที่ลึกซึ้งซึ่งมีความคิดที่เป็นเหตุผล เราก็ต้องตั้งใจทย์ให้เขาได้ตอบเยอะ ๆ เช่น เวลาเรียนคณิตศาสตร์ ถ้าสอนคณิตศาสตร์สอนบวกลบแล้วก็เฉลยให้เด็กเลย เช่น ๒ บวก ๒ เป็น ๔ นะนักเรียน ๔ บวก ๔ ก็เป็น ๘ นะ ทำนองนี้ นักเรียนก็ได้แต่นั่งฟัง และไม่ได้ฝึกสติปัญญาของเขา เขาก็จะไม่ฉลาด เพราะเขาไม่มีทักษะการแก้ปัญหา เพราะฉะนั้น ถ้าจะให้เด็กเก่งฉลาด และคิดซับซ้อนก็ต้องตั้งคำถามให้ลึกแล้วให้เขาแก้โจทย์ให้ได้ด้วยตนเอง

เพราะฉะนั้น ในทางพระพุทธศาสนา วิธีสอนให้คนมีสติปัญญาแหลมคม เฉลียวฉลาด ก็คือวิธีการสอนแบบปุจฉา-วิสัชนา แต่ไม่ใช่การขึ้นธรรมาสน์เทศน์ ๓ ธรรมาสน์ เทศน์ ๒ ธรรมาสน์ เหมือนที่เราเห็นในปัจจุบัน แต่วิธีการแบบปุจฉา-วิสัชนา สามารถเกิดขึ้นได้แม้ในการแต่งตำราหรือแต่งคัมภีร์ เช่น คัมภีร์มิลินทปัญหา และเกิดขึ้นได้ในคน ๆ เดียวกัน เวลาอ่านหนังสือไปก็พยายามตั้งคำถามกับตัวเองว่าเราเข้าใจไหม และพยายามหาโจทย์ให้ตัวเองและพยายามหา

คำตอบด้วยตนเอง เป็นการปฎิญา-วิชันาด้วยตัวเอง นี่เป็นวิธีเรียนธรรมะที่จะ
ทำให้มีปัญญาแหลมคมและลึกซึ้ง เป็นวิธีการที่สามารถนำไปสอนลูกศิษย์ได้คือ
วิธีสอนแบบมิลินทปัญหา หรือวิธีสอนแบบปฎิญา-วิชันา ที่ฝรั่งเรียกว่า Q & A
นั่นเอง

ถ้าไม่มีอิตตา ใครเป็นกระทำให้ถึงนั้น

มีตัวอย่างในคัมภีร์อรรถกถา เช่น อรรถกถาวิงค์ อรรถกถาปฏิสัมภทา
มรรค รวมถึงคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้ยกข้อความนี้มาอ้าง เพื่ออธิบายแนวความคิด
เรื่องอนัตตาในพระพุทธศาสนา อ่านแล้วถ้าใครไม่มีความเข้าใจก็จะงง เวลาพระ
ไปสอนชาวบ้านเรื่องนี้ชาวบ้านเขาอาจจะไม่ถาม แต่เวลาไปสอนนักปราชญ์
นักวิชาการจะถูกถามแน่ ๆ เวลาไปสอนฝรั่งก็จะถูกเขาถามแน่ ๆ แม้ผู้บรรยาย
เองก็เคยถูกถามมาแล้วในลักษณะนี้มาแล้ว

ถ้าไม่มีอิตตา ใครเป็นกระทำให้ถึงนั้น ๆ

- ❑ ทุกขเมว ทิ น โภจิ ทุกฺขิตฺโต; ทุกฺขํนั้นแหละมีอยู่ แต่ผู้ทุกฺขหาไม่
การโก น กิริยาว วิชฺชติ; การกระทำมีอยู่ แต่ผู้ทำไม่มี
อตุติ นิพฺพุติ น นิพฺพุโต; นิพพานมีอยู่ แต่คนผู้นิพพานไม่มี
ปฺมา มคฺคมตฺติ คมโก น วิชฺชติ. ทางก็มีอยู่ แต่ผู้เดินทางไม่มี "
- ❑ Mere suffering exists, no sufferer is found;
The deeds are, but no doer of the deeds is there;
Nibbāna is, but not the man that enters it;
The path is, but no traveler on it is seen.

คำกล่าวที่ว่า การกระทำมีอยู่ แต่ไม่มีอัตตาเป็นผู้กระทำ คือมีแต่การกระทำแต่ไม่มีอัตตาเป็นผู้กระทำ ดังข้อความใน **ประเด็นที่ ๑** ว่า *ทุกฺขเมว ทิ น โภจิ ทุกฺขิโต* ทุกข์นั้นแหละมีอยู่ แต่ผู้ทุกข์หาไม่ มีแต่ทุกข์แต่ไม่มีผู้ทุกข์ ก็ทำให้กังว่า มีแต่ทุกข์แต่ไม่มีผู้ทุกข์ได้อย่างไร มันต้องมีคนทุกข์ เช่น เวลาเราบอกว่าตอนนี้เรากำลังทุกข์ก็แสดงว่ามีตัวเราเป็นผู้ทุกข์ คำว่า ทุกข์มีอยู่แต่ผู้ทุกข์หาไม่ ในภาษาฝรั่งคือ *Mere suffering exists, no sufferer is found*; ก็แปลเหมือนกันคือ ทุกข์มีอยู่แต่ผู้ทุกข์หาไม่ ก็คือหาไม่เจอผู้ทุกข์ ทุกข์มีแต่ผู้ทุกข์ไม่มี

ประเด็นที่ ๒ *การโก น กิริยาว วิชชติ*; การกระทำมีอยู่แต่ผู้ทำไม่มี *The deeds are, but no doer of the deeds is there*; อธิบายว่า the deeds คือการกระทำ doer คือผู้กระทำ no doer คือไม่มีผู้กระทำ คนฟังก็จะงงว่า เป็นไปได้อย่างไร มีการกระทำแต่ไม่มีผู้กระทำ หรือเหมือนเราพูดว่า โต๊ะเก้าอี้มีอยู่ แต่ผู้ทำโต๊ะเก้าอี้ไม่มี ลักษณะเช่นนี้ในศาสนาอื่น ๆ เขาจะสอนว่า สรรพสิ่งทั้งหลายในโลกในจักรวาล จะเกิดมีขึ้นได้ก็ต้องมีผู้กระทำให้เกิดขึ้น เก้าอี้ที่เราั่งอยู่นี้ แม้เราจะไม่เห็นคนผู้ทำเก้าอี้ตัวนี้ แต่เราสามารถคาดคะเนได้ว่า เก้าอี้คงไม่ได้เกิดมีขึ้นลอย ๆ โดยปราศจากคนสร้าง ซึ่งต้องมีมนุษย์คนใดคนหนึ่งเป็นผู้ประดิษฐ์ขึ้น คือต้องมี doer คือผู้กระทำ แต่พระพุทธศาสนาสอนต่างออกไปว่า มีแต่การกระทำ แต่ผู้กระทำไม่มี การกล่าวเช่นนี้ จึงสร้างความมึนงงแก่ผู้ฟัง

ประเด็นที่ ๓ *อตฺถิ นิพฺพุติ น นิพฺพุโต*; นิพพานมีอยู่ แต่คนผู้นิพพานไม่มี หรือคนผู้บรรลุนิพพานไม่มี *Nibbana is, but not the man that enters it*;

นิพพานมีอยู่ แต่คนบรรลุนิพพานไม่มี ซึ่งจะไม่มีได้อย่างไร ในเมื่อพระพุทธเจ้าผู้บรรลุนิพพานก็มี พระอรหันต์ทั้งหลายผู้บรรลุนิพพานก็มีอยู่มากมาย จะบอกว่าไม่มีได้อย่างไร เป็นคำพูดที่ขัดแย้งกันหรือไม่ ซึ่งทำให้ศาสนาอื่นยกประเด็นนี้ขึ้นมากล่าวโจมตีได้ว่า พระพุทธศาสนาสอนขัดแย้งหรือเปล่า

ประเด็นที่ ๔ ปุมา มคฺคมตฺถิ คมโก น วิชฺชติ ทางมีอยู่ แต่ผู้เดินทางไม่มี คำว่า หนทาง ในที่นี้หมายถึง อริยมรรค อันเป็นหนทางไปสู่พระนิพพาน นั้นมีอยู่ แต่ผู้เดินทางไปสู่อริยมรรคนั้นไม่มี ซึ่งจะไม่มีได้อย่างไร ในเมื่อก็มีเหล่าสาวกทั้งหลายเป็นผู้เดินทาง (Travelers) ก็มีให้เห็นอยู่ The path is, but no traveler on it is seen; หนทางมี แต่ผู้เดินทางไม่เห็น ไม่เจอ ไม่พบ ไม่มี ซึ่งจะไม่มีได้อย่างไร ในเมื่อพระอริยสาวกทั้งหลายก็คือผู้เดินทางกันทั้งนั้น คือเดินทางไปสู่นิพพาน จะบอกว่ามีแต่ทางได้อย่างไร พระอรหันต์ทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นต่างก็เป็นผู้เดินทาง (Travelers) ทั้งนั้น เหตุไฉนจึงบอกว่ามีแต่หนทาง แต่ผู้เดินทางไม่มี

สรุปเป็นภาษาสั้น ๆ ว่า ทุกข์มีแต่ผู้ทุกข์ไม่มี การกระทำมีแต่ผู้กระทำไม่มี นิพพานมี แต่ผู้บรรลุนิพพานไม่มี หนทางมีแต่ผู้เดินทางไม่มี ท่านทั้งหลายจะเข้าใจอย่างไร ท่านจะอธิบายให้ญาติโยมหรือศิษยานุศิษย์เข้าใจง่าย ๆ ได้อย่างไร ซึ่งเป็นเรื่องลึกซึ้งที่ต้องสอนให้เข้าใจได้ง่าย ๆ เพราะว่าเราไม่รู้ว่าเขาจะถูกตั้งคำถามเมื่อไหร่ จะต้องเตรียมความพร้อมให้ตอบคำถามเหล่านี้ให้ได้

ก่อนที่จะตอบคำถามนี้ เราต้องมาดูหลักการหรือจุดยืนของพระพุทธศาสนา ก่อน คือในสมัยพุทธกาลมักจะพูดถึงทัศนะหรือทิวฐิ

พระพุทธศาสนาก็เป็นทิวทัศน์หนึ่ง คือเป็นสัมมาทิวทัศน์ มีทัศนหรือมุมมองหรือจุดยืนทางปรัชญาหรือจุดยืนทางศาสนาอยู่ ๓ จุดยืนใหญ่ ๆ ดังจะเห็นในพระสูตรต้น ๆ เช่น พรหมชาลสูตร สามัญญผลสูตร ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ แม้จะพูดถึงทิวทัศน์หรือลัทธิความเชื่อต่าง ๆ มากมาย แต่ถ้าขมวดสรุปรวมลงเป็นทัศนใหญ่ ๆ แล้วมีอยู่ ๒ ทัศนใหญ่ ๆ ที่เรียกว่าเป็นทัศนสุดโต่ง ในภาษาบาลีเรียกว่า “อันตา” อันตา แปลว่าสุดโต่ง คือสุดโต่ง ๒ ด้าน

การที่เราบอกว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งทางสายกลาง เพราะมีบริบทตั้งอยู่ในท่ามกลางบรรณาคณะความสุดโต่งทั้ง ๒ ด้านนั้น ถ้าไม่มีอะไรสุดโต่งก่อน จะเรียกว่ามีทางสายกลางมันก็พูดไม่ได้ เหมือนต้องมีคนยืนอยู่ข้างเราซ้ายขวาแล้วเรายืนอยู่ตรงกลาง จึงเรียกตัวเราว่าเป็นคนกลาง เป็นคนอยู่ตรงกลาง เพราะฉะนั้น การบอกว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งทางสายกลางก็แสดงว่ามีอะไรที่ไม่เป็นสายกลางอยู่ในยุคสมัยเดียวกัน อยู่ในบริบทแวดล้อมของพระพุทธศาสนา เหมือนเราบอกว่า เราเป็นคนกลางก็แสดงว่ามีคนที่เป็นคนคู่ขัดแย้งกัน ๒ ฝ่ายอยู่ก่อน แล้วเราไปยืนอยู่ตรงกลางจึงเรียกว่าเราเป็นคนกลาง เช่นเดียวกัน การที่เราบอกว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งทางสายกลางเป็นมัชฌิมาปฏิปทา การพูดแบบนี้แสดงอยู่ในตัวแล้วว่า มันมีอะไรที่ไม่เป็นกลางอยู่ล้อมรอบพระพุทธศาสนา แต่เวลาเราพูดถึงความเชื่อแบบสุดโต่งในพระพุทธศาสนา เราสามารถพูดได้เป็น ๒ เวอร์ชัน คือ

๑) พูดในบริบทของธัมมจักกัปปวัตตนสูตร เรียกว่า เป็นสุดโต่งในเชิงของการดำเนินชีวิตหรือการปฏิบัติ ปฏิปทาเรียกว่าปฏิปทาที่ สุดโต่ง คือ (๑) กาม

สุขัลลิกานุโยค การประกอบตนหมกมุ่นอยู่ในกามคุณทั้ง ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณฺ์ นี้เป็นสุดโต่งด้านหนึ่ง (๒) อตตกิลมถานุโยค การประกอบตนให้ได้รับการลำบากทรมานตัวเอง นี้เป็นความสุดโต่งด้านหนึ่ง

พระพุทธเจ้าทรงเดินทางสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทา อริยมรรคมีองค์ ๘ ในบริบทนี้ความสุดโต่งก็จะเป็นอีกแบบหนึ่ง เป็นความสุดโต่งในเชิงปฏิปทา คือการใช้ชีวิตการดำเนินชีวิต อันนั้นเป็นอีกเวอร์ชันหนึ่ง แต่ความสุดโต่งที่เรา กำลังพูดถึงนี้ ไม่ใช่ความสุดโต่งแบบอัมมจักกัปปวัตตนสูตร แต่เป็นสุดโต่งในเชิง ของความคิดทางปรัชญา หรือแนวความคิดเรื่องความจริงของโลกและชีวิต ไม่ได้ เกี่ยวว่าใครจะปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติ แต่ความจริงหรือสัจธรรมของโลกและชีวิต มันเป็นอย่างไรงันแน่ เราจะมาหาคำตอบเรื่องนี้กัน

แนวคิดเรื่องสัจธรรมหรือความจริงของโลกและชีวิต ในบริบทสังคม อินเดียก็จะมีสุดโต่ง ๒ ด้าน เช่นเดียวกัน คือ *ด้านหนึ่ง* เรียกว่าสัสสตทิกฺขุ สัส สตะ แปลว่าเที่ยงแท้ ไม่เปลี่ยนแปลง เที่ยงแท้ หมายถึง มีอัตตานั้นเอง สัส สตทิกฺขุ ก็คือความเชื่อว่ามีอัตตาที่เที่ยงแท้ ถาวร ไม่เปลี่ยนแปลง เพราะฉะนั้น แนวความคิดเวลาอธิบายเรื่องสัสสตทิกฺขุ พูดเรื่องกรรมหรือการกระทำของ มนุษย์เหมือนกัน คือเขาอธิบายว่า ผู้ทำกรรมกับผู้รับผลกรรมนี้ เป็นอัตตา เดียวกัน เป็นตัวตนเดียวกัน ตัวตนขณะที่ทำกรรมกับตัวตนขณะที่รับผลกรรม นี้ เป็นอัตตาเดียวกัน นี้คือจุดยืนที่พระพุทธศาสนาไม่เห็นด้วย

ทางสายกลาง กับ อันตะ ๒ สาย ทั้งสัสสตทิวฐิ และอุจเจททิวฐิ

คำว่า เป็นอัตตัตวตตนอันเดียวกัน คือไม่เปลี่ยนแปลง ตอนทำอัตตตาเป็นอย่างไร ตอนรับผลกรรม ก็เป็นอัตตตาหรือตัวตตนอันนั้นนั่นแหละ และไม่เปลี่ยนแปลง แต่ว่าอยู่คนละระยะเวลากัน ตอนทำกรรมทำในอดีตแล้วหวนมารับผลในปัจจุบัน แต่อัตตตาที่ทำกันในอดีต กับอัตตตาที่รับผลในปัจจุบันคืออัตตตาเดียวกัน ไม่ได้เปลี่ยนแปลงเลย นี่คือสัสสตทิวฐิ เราต้องเข้าใจตรงนี้ก่อนแล้วจะเข้าใจหลักการตอบปัญหาที่ผ่านมามาทั้งหมดว่า ใครเป็นคนทำกรรม ใครเป็นคนรับผลดังกล่าวแล้ว

คำว่า อุจเจททิวฐิ มีความหมายดังนี้ อุจเจทะ แปลว่า ขาดจากกัน ไม่ได้เกี่ยวข้องกัน ไม่ต่อเนื่องกัน ไม่เกี่ยวกันเลย เป็นการอธิบายในลักษณะว่า ผู้ทำ

กรรม กับผู้รับผลของกรรม เป็นคนละคนกัน ขาดจากกัน ไม่เกี่ยวกันเลย คำว่า ขาดจากกัน ในที่นี้ เรียกว่า ขาดสูญ เช่น เราฆ่าสัตว์ในวันนี้ ในวันหน้าผู้ที่ต้องรับ ผลกรรมนี้ ไม่ใช่ตัวเรา เป็นคนละคนกัน ไม่เกี่ยวข้องกันเลย นี่คือความหมาย หนึ่งของคำว่า อุกุฆตทิกฺขณฺโณ ที่มีแนวคิดเรื่องความขาดสูญ

นอกจากนั้น กลุ่มอุกุฆตทิกฺขณฺโณ ยังอธิบายเรื่องภพนี้ภพหน้าว่า “ขาดสูญ” หมายความว่าคนเราเกิดและตายชาติเดียว ไม่มีการเกิดใหม่ ชีวิตเริ่มต้นจาก ครรภ์มารดาแล้วก็จะสิ้นสุดลงที่เชิงตะกอน ชีวิตของคนเรามีแค่นี้ ไม่มีชาติก่อน ไม่มีชีวิตหลังความตาย คำว่า ขาดสูญ หมายความว่า ไม่มีชาติหน้า ไม่มีอดีตชาติ ไม่มีอนาคตชาติ ชีวิตเรามีแค่ชาตินี้ชาติเดียวเท่านั้น เพราะฉะนั้น ไม่ต้องไป อธิบายว่า ใครทำกรรม ใครรับผลกรรม เพราะมันขาดกันแล้ว

ตัวอย่างเช่น นาย ก. ทำกรรมชั่วในวันนี้แล้วตายไป ใครจะต้องไปรับผล กรรมในชาติหน้า ไม่ต้องอธิบายเพราะมันไม่มี คือคล้าย ๆ กับพวกวัตถุนิยมใน โลกปัจจุบันที่เชื่อแบบวัตถุนิยมว่า ชีวิตของมนุษย์เราก็เป็นแค่วัตถุ เราไม่มีจิต ไม่มีวิญญาณ สมองเป็นผู้คิดเรื่องต่าง ๆ ไม่มีเราเป็นผู้คิด ที่เราเรียกว่า “จิต” มัน เป็นผลการกระทำของสมอง ไม่มีจิต ไม่มีวิญญาณอยู่จริง ๆ มันเป็นเพียง ปฏิกริยาทางเคมีของสมองเท่านั้น พอตายไปแล้วก็เหมือนคอมพิวเตอร์มันดับ ชีวิตมนุษย์ก็เหมือนเครื่องคอมพิวเตอร์ที่ประกอบอย่างดี เป็นคอมพิวเตอร์ที่มีความซับซ้อนสูงมาก เป็นระบบไฟฟ้าคอมพิวเตอร์ก็ทำงานด้วยระบบไฟฟ้า เรา เรียกว่า “ดิจิทัล” เพราะฉะนั้น ร่างกายของเราก็จะมี ไฟฟ้าสถิตอยู่ สมองเราก็ ทำงานด้วยกระแสไฟฟ้า ก็ไม่ต้องไปพูดถึงชีวิตหลังความตายมาเพราะมันไม่มี

พวกนี้ก็คือความสุดโต่งด้านหนึ่ง สุดโต่งอย่างชนิดที่เรียกว่า ตรงกันข้ามกับพวกสัสสตทิฐิ

พวกสัสสตทิฐินี้ มีลักษณะใกล้เคียงกับพุทธศาสนามากกว่า อย่างน้อยพวกเขาก็ยอมรับเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด อย่างน้อยพวกเขาก็ยอมรับว่าเรามีอดีตชาติ เรามือนาคตชาติ เราตายแล้วเราจะไปเกิดใหม่ พวกสัสสตทิฐิมีความเชื่ออย่างนี้ เพราะฉะนั้น พวกสัสสตทิฐิจึงถือว่ามีทศนะเรื่องนี้ใกล้เคียงกับพระพุทธานามากกว่าพวกอจุณทิฐิตัวเข้าไป แต่สิ่งที่พวกเขาเชื่อไม่เหมือนเรา คือพวกสัสสตทิฐิ เชื่อในเรื่องอัตตา ซึ่งพระพุทธานาไม่ได้เชื่อเรื่องอัตตา แต่เรื่องกรรม เรื่องการเวียนว่ายตายเกิด เชื่อเหมือนกัน คือสอนไม่ต่างกันมาก

ประเด็นที่ต่างกัน เช่น เวลาถามพวกเขาว่า ใครเป็นผู้ทำกรรม พวกสัสสตทิฐิจะตอบว่า อัตตาของเราเป็นผู้ทำกรรม อัตตาเป็นผู้กำกับในการทำกรรมทางวาจา ทางกายของเรา เพราะฉะนั้น เมื่อพูดอย่างถึงที่สุดแล้ว แม้เราจะใช้ร่างกายทำกรรม แต่อัตตานั้นแหละเป็นผู้ทำกรรม นี่คือมุมมองของพวกสัสสตทิฐิ เมื่อถามว่า ใครเป็นผู้รับผลกรรม ก็อัตตาอันเดิมนั้นแหละ อัตตาที่ทำกรรมนั้นแหละเป็นผู้รับผลกรรม และเมื่อถามว่า เวลาคนเราตายใครเป็นผู้ไปเวียนว่ายตายเกิด คำตอบคือ ก็อัตตานี้แหละที่ออกจากร่างกายที่มันเนาเปื่อยแตกสลาย ไปเวียนว่ายตายเกิด ไปเกิดในภพภูมิใหม่ก็อัตตานี้เอง เขาจะอธิบายเรื่องกรรม เรื่องกฎแห่งกรรม เรื่องการเวียนว่ายตายเกิด ด้วยแนวความคิดเรื่องอัตตา นี่คือทศนะของพวกสัสสตทิฐิ

ดังนั้น ชาวพุทธเราควรระวังอย่าไปอธิบายให้ปะปนกันกับพวกสัสตติภิกษุ ซึ่งจะกลายเป็นว่า ชาวพุทธเราสอนเข้าพวกสุดโต่งด้านใดด้านหนึ่ง ซึ่งส่วนใหญ่ก็สุดโต่งไปทางพวกสัสตติภิกษุ คือไปสอนในสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธว่าเป็นพวกมิจฉาทิภิกษุ กลายเป็นว่าเราก็ไปสอนธรรมะให้กลายเป็นมิจฉาทิภิกษุไปก็มี เพราะเราแยกจุดยืนออกไม่ชัดว่า ทั้ง ๓ จุดยืนที่กล่าวนี้ ชาวพุทธเรายืนอยู่จุดยืนไหน เรามีความต่างจากพวกอูจเฉททิภิกษุอย่างไร ต่างจากพวกสัสตติภิกษุอย่างไร เราแยกไม่ออกสอนไปสอนมาก็ปนกันไปปนกันมา ในทางวิชาการเราต้องแยกให้ได้

ต่อมา เมื่อรู้แล้วว่าสุดโต่งทั้ง ๒ ด้านของพวกเขาคืออย่างไร คำว่าสุดโต่ง ในที่นี้ คือสิ่งที่พระพุทธเจ้าบอกว่า เป็นมิจฉาทิภิกษุ เป็นความเห็นที่ผิด เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าท่านปฏิเสธว่า ไม่ใช่ ไม่ถูกต้อง ไม่เป็นสัมมา แต่เป็นมิจฉา เป็นความผิดพลาด เป็นทัศนคติที่ไม่ถูกต้อง พระองค์ก็เลยเสนอหลักที่ถูกต้อง เรียกว่า หลักสัมมาทิภิกษุ หรือ หลักทางสายกลางขึ้นมา

คำว่า หลักทางสายกลางในพระพุทธศาสนา ไม่ใช่เอาหลักสุดโต่ง ๒ ด้าน นั้นมารวมกันแล้วหาร ๒ ไม่ใช่อย่างนั้น ไม่ใช่เอาความสุดโต่ง ๒ ด้านมาปนกันหรือมิกซ์เข้าด้วยกันแล้วก็หาร ๒ หาร เราอยู่ตรงกลาง อย่างนี้ไม่ใช่ทางสายกลาง แต่เรียกว่า การประนีประนอม (Compromise) เช่น เราประนีประนอมระหว่าง ตัวเราเองว่าเราทำอะไรสุดโต่งเกินไปแล้วก็ประนีประนอมกับตัวเรา เช่น คนดูบุญหรือวันละ ๑ ของ รู้สึกว่ามันสุดโต่ง ไม่ไหวสุขภาพไม่ดี หันมาสูบบุหรี่แบบทางสายกลางดีกว่า ก็เลยหาร ๒ สมมุติว่าบุหรี่ยี่ ๑ ของ มี 20 มวน ก็เลยหันมาสูบ

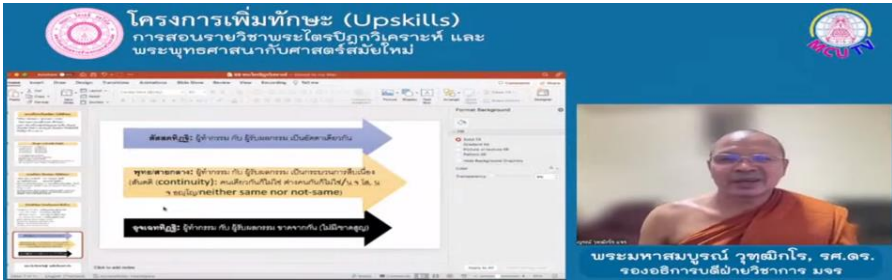
ครึ่งซองหรือวันละ 10 มวน ด้วยคิดว่านี่คือทางสายกลางของตนเอง อย่างนี้ไม่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทาในพุทธศาสนา เพราะเป็นการประนีประนอมกับสิ่งที่ไม่ถูกต้อง

ทางสายกลางในพระพุทธศาสนา เป็นทางอิสระ ไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับสุดโต่ง ๒ นั้นเลย ไม่เอาตนเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับพวกสัสสตทิฐิเลย ไม่เอาตนเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับพวกอุจเฉททิฐิเลย เป็นทางอิสระของตัวเอง ไม่ขึ้นอยู่กับพวกนั้น แยกออกมาต่างหาก ไม่ข้องแวะ เช่น ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตรว่า *เอเต เต ภิกขเว อุโก อนฺเต อนุปคम्म* เป็นต้น คำว่า *อนุปคम्म* คือไม่เข้าไปข้องแวะ ไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับสุดโต่ง ทั้ง ๒ ด้านนั้น แต่เป็นค่าอิสระของตนเอง มีลักษณะเฉพาะตนที่ไม่ใช่ทั้ง ๒ ด้านนั้น คือไม่ใช่ทั้งแบบสัสสตทิฐิ ไม่ใช่ทั้งแบบอุจเฉททิฐิ แต่เป็นทางในแบบของตัวเอง

ยกตัวอย่าง เรื่องกรรมกับผู้รับผลกรรม ในประเด็นเดียวกันนี้ จะว่าหมายถึงตัวตนหรืออัตตาเดียวกันเหมือนพวกสัสสตทิฐิมันก็ไม่ใช่ จะว่าขาดสูญขาดจากกัน ไม่เกี่ยวข้องกันเลยเหมือนพวกอุจเฉททิฐิก็ไม่ใช่ คือทางสายกลางในพระพุทธศาสนา เป็นการปฏิเสธทั้งข้างบนและข้างล่างไปในตัว คือปฏิเสธสัสสตทิฐิด้วย ปฏิเสธอุจเฉททิฐิด้วย ในเวลาเดียวกัน การอธิบายเรื่องทางสายกลางในพระพุทธศาสนาจึงมีลักษณะ ดังนี้ (๑) มีลักษณะเป็นตัวของตัวเอง (๒) มีลักษณะปฏิเสธพวกสัสสตทิฐิไปในตัว และปฏิเสธพวกอุจเฉททิฐิไปในตัว ในเวลาเดียวกัน นี่จึงเรียกว่าเป็นทางสายกลาง

คำ Keyword ทางวิชาการที่ใช้สำหรับอธิบายลักษณะของทางสายกลาง ก็คือ *สнутติ* ในภาษาบาลี *สнутติ* คือความต่อเนื่อง หรือความสืบเนื่อง ภาษาฝรั่ง เขาใช้คำว่า Continuity เป็นกระแส เป็นกระบวนการ ที่มีการเกิดดับอย่างต่อเนื่อง เหมือนน้ำที่ไหลไปอย่างไม่ขาดสาย เช่น เหมือนแม่น้ำเจ้าพระยาไหลลงทะเล ไหลไปตลอดทั้งปีทั้งชาติไม่ขาดสายต่อเนื่อง ไม่มีช่องว่างถ้าปล่อยให้มันไหล ยกเว้นเราไปทำให้มันขาดตอน แต่โดยธรรมชาติคือน้ำมันไหลไปอย่างต่อเนื่องไปเรื่อย ๆ ในกระแสของน้ำก็จะมีแต่น้ำที่ไหลต่อเนื่องไป ไม่มีอะไรที่เป็นตัวเป็นตนอยู่ท่ามกลางกระแสของน้ำนั้น นี่คือวิธีอธิบายแบบทางสายกลางแบบพุทธ ด้วย keyword ว่า *สнутติ*

การอธิบายโดยใช้ keyword ว่า *สнутติ* นี้ นักปราชญ์ทั้งหลาย เช่น พระนาคเสนท่านก็จะมีสำนวนของท่านที่ต้องการอธิบายสнутติ ในขณะเดียวกัน ก็เป็นการปฏิเสธสัสตทิฎฐิและอุจเฉททิฎฐิไปในตัว คือท่านบอกว่า ผู้ทำกรรมกับผู้รับผลกรรม จะบอกว่าเป็นคนเดียวกันก็ไม่ใช่ คือท่านใช้ประโยคปฏิเสธ จะบอกว่าเป็นคนเดียวกันก็ไม่ใช่ จะบอกว่าเป็นคนละคนหรือต่างคนกันก็ไม่ใช่ มันไม่ใช่ทั้งสอง ถ้าบอกว่าเป็นคนเดียวกัน ก็จะกลายเป็นพวกสัสตทิฎฐิ ถ้าบอกว่าเป็นคนละคนกัน ไม่เกี่ยวข้องกัน ก็จะกลายเป็นพวกอุจเฉททิฎฐิ ท่านก็เลยใช้คำว่า “ไม่ใช่” คำว่าไม่ใช่คือปฏิเสธทั้งข้างบนและข้างล่าง

ในภาษาบาลีท่านใช้สำนวน *น จ โส, น จ อญโญ;* แปลตรงตัวว่า เป็นคนนั้นก็ไม่ใช่ เป็นคนอื่นก็ไม่ใช่ หรือเป็นคนอื่นที่ไม่ใช่คนคนนั้นก็ไม่ใช่ เป็นคนอื่นอีกคนหนึ่งก็ไม่ใช่ ฝรั่งเศสใช้สำนวนว่า Neither same nor not-same จะว่าเป็นตัวตนหรืออัตตาเดียวกันก็ไม่ใช่ จะว่าเป็นคนละคนกันหรือต่างคนกันก็ไม่ใช่ จะว่าไม่ใช่คนเดียวกันก็ไม่ใช่ มันพูดแบบนี้ไม่ได้ ในกระบวนการหรือกระแสแห่งเหตุปัจจัย เราพูดแบบนี้ไม่ได้ คือเราจะบอกว่า คนทำกรรมกับคนที่รับผลกรรมนั้นเป็นคนเดียวกัน เราพูดแบบนี้ไม่ได้ ในโลกของความเป็นจริง แต่พูดแบบภาษาสมมติแบบชาวบ้านได้ เช่น ตัวเราเองทำกรรม ตัวเราเองนี้แหละจะได้รับผลกรรม พูดอย่างนี้ได้ภาษาสมมุติของชาวบ้าน ที่เรียกว่า พูดแบบสมมุติ สัจจะ

แต่ถ้าพูดแบบปรมัตถสัจจะพูดแบบความจริงตามธรรมชาติจริง ๆ แล้ว มันพูดแบบนี้ไม่ได้ เช่น ถามว่า ตอนเราทำกรรม กับตอนเรารับผลกรรม เป็นคนเดียวกัน พูดแบบนี้ไม่ได้ หรือจะบอกว่า เป็นคนละคนกัน ก็พูดไม่ได้ แต่ไม่ใช่เป็นการพูดเล่นลิ้น หรือถ้าอย่างนั้นก็เป็นคนละคนกัน ก็พูดอย่างนั้นไม่ได้อีก เพราะฉะนั้น พระนาคเสนท่านเลยใช้คำว่า *น จ โส, น จ อญโญ;* จะว่าเป็นคน

นั่นก็ไม่ใช่ จะว่าเป็นคนอื่นก็ไม่ใช่ พูดได้อย่างเดียวว่า เป็นกระบวนการ เป็นเหตุปัจจัยที่สืบเนื่องกัน ตัวเราตอนทำกรรมกับตัวเราตอนรับผลกรรมในวันนี้ ก็เป็นกระบวนการที่สืบเนื่องกันมาเป็นเหตุปัจจัย จะว่าขาดจากคนคนนั้น (ตอนที่เรากำลังทำกรรม) อย่างสิ้นเชิงเลยก็ไม่ใช่ จะว่าขาดจากกันหรือเหมือนกันทุกประการก็ไม่ใช่ นี่คือพูดแบบสภาวะธรรม

ข้อสงสัย เรื่องกรรม กับอนัตตา

เพราะฉะนั้น คำว่า “อนัตตา” ในพระพุทธศาสนา จึงไม่ได้หมายความว่า ไม่มีอะไร อนัตตาในพระพุทธศาสนาเป็นการปฏิเสธตัวตนหรืออัตตา แต่ไม่ได้ปฏิเสธว่าไม่มีอะไรเลย คือเป็นการปฏิเสธแค่อัตตาหรือตัวตน แต่ไม่ได้หมายความว่า ไม่มีขันธ ๕ ไม่มีเหตุปัจจัยที่เป็นกระบวนการสืบต่อเหตุปัจจัย ในรูปของกระแส ไม่ได้บอกว่าไม่มีสิ่งนั้น ตัวเราคือขันธ ๕ เหล่านี้มีอยู่ในโลกของกระแสที่สืบเนื่อง เป็นเหตุปัจจัย เพียงแต่ว่าในกระแสที่สืบเนื่องแห่งเหตุปัจจัยนั้น ไม่มีตัวตนที่เที่ยงแท้ถาวรอยู่ในกระแสนี้ นี่ก็คือความหมายที่เราพูดมาตอนต้นหรือตั้งคำถามไว้ตอนต้นว่า

ข้อสงสัยเรื่องกรรม กับ อนัตตา

- “ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ได้ยินว่ารูปเป็นอนัตตา เวทนาเป็นอนัตตา สัญญาเป็นอนัตตา สังขารเป็นอนัตตา วิญญาณเป็นอนัตตา เพราะเหตุนั้น กรรมทั้งหลายที่อนัตตาทำจักถูกต้องอัตตาได้อย่างไร” (มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ เล่ม ๑๔)

คำถามนี้ ก็แสดงว่าผู้ถามเป็นคนที่เชื่อเรื่องอัตตา ถ้ามบนพื้นฐานของความเชื่อเรื่องอัตตา คือคนถามนี้มีความเชื่ออยู่แล้วว่า มีอัตตาเป็นผู้ทำกรรม มันจะเป็นไปได้อย่างไรที่จะไม่มีอัตตาเป็นผู้ทำกรรม หมายความว่า การทำกรรมด้วยอนัตตามันจะเป็นไปได้อย่างไร เพราะฉะนั้น คำตอบสำหรับคำถามนี้ก็คือตอบด้วยหลักทางสายกลางที่ว่านี้ เวลาเราทำกรรมเราก็ไม่ได้ทำในโลกของอัตตาเป็นผู้ทำ เราทำกรรมในแง่ของขันธ ๕ ที่ไม่มีอัตตาซึ่งมารวมกันขันธ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันไม่มีอัตตา คือเหตุปัจจัยนี้แหละทำกรรม สันตตินี้แหละทำกรรม เหตุปัจจัยอันไม่มีอัตตานั้นแหละทำกรรม แล้วก็เหตุปัจจัยที่มันสืบทอดกันมาเป็นสันตตินี้แหละเป็นผู้รับผลกรรม เวลาทำกรรมเราก็ทำกรรมด้วยขันธ ๕ ที่ไม่มีอัตตา เวลารับผลกรรมก็รับด้วยขันธ ๕ ที่ไม่มีอัตตา แต่เป็นรูปแบบของกระแสที่สืบเนื่องกัน

ชั้น ๕ ตอนที่เรทำกรรมกับชั้น ๕ ตอนที่รับผลกรรม เช่น ทำกรรมเมื่อปีที่แล้ว ก็ชั้น ๕ เมื่อปีที่แล้วเป็นผู้ทำกรรม ไม่ใช่อดีตเป็นผู้ทำกรรม มารับผลกรรมปีนี้ ก็คือชั้น ๕ นั้นแหละเป็นผู้รับผลกรรมแต่ชั้น ๕ เมื่อปีที่แล้ว กับชั้นนี้ในปีนี้จะบอกว่าชั้น ๕ เดียวกันก็ไม่ใช่ จะบอกว่าเป็นชั้น ๕ คนละอันอย่างสิ้นเชิงเลยก็ไม่ใช่ (น จ โส, น จ อญโณ;) แต่สามารถพูดได้แต่เพียงว่ามันเป็นชั้น ๕ ในรูปแบบของสันตติ มีความเกิดดับเกิด ๆ สืบเนื่องกัน อันเกิดจากกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยที่ปรุงแต่ง เป็นรูปของกระแสสืบเนื่องกันเป็นสันตติ

เราต้องอธิบายพระพุทธศาสนาแบบนี้ จึงจะไม่ตกไปเป็นมิจฉาทิฎฐิ อันเป็นความสุดโต่งที่พระพุทธเจ้าเคยปฏิเสธมาแล้ว คือสัสสตทิฎฐิ กับอุจเฉททิฎฐิ อันนี้เป็นโบราณอาจารย์ท่านระวังมาก ๆ เวลาแต่งคัมภีร์ไหนก็ตาม เช่น คัมภีร์อภิธรรมทั้งหลายที่สอนกัน อภิธรรมต้องการจะแสดงจุดยืนเรื่องทางสายกลาง ที่ไม่ข้องแวะเข้ากับสุดโต่ง ๒ ด้าน นี่คือหัวใจของอภิธรรม คัมภีร์มีลिनทปัญหากี่เช่นเดียวกัน ต้องการแสดงจุดยืนชี้ให้ชัดว่า พระพุทธศาสนายืนอยู่ตรงไหนท่ามกลางที่สุดโต่ง ๒ ด้านคือ พวกที่มีความเห็นว่าขาดสูญ กับพวกที่เห็นว่ามีอัตตา คัมภีร์มีลินทปัญหาต้องการจะชี้ให้เห็นจุดนี้

แม้แต่คัมภีร์กถาวัตถุที่แต่งขึ้นสมัยสังคายนาครั้งที่ ๓ ก็พยายามที่จะแสดงจุดยืนเรื่องทางสายกลาง ในขณะที่เดียวกัน ก็ได้แย้งปฏิเสธนิกายต่าง ๆ ที่ไม่เป็นทางสายกลาง โดยท่านมองว่า นิกายพวกนี้เอนเอียงเข้าหาสัสสตทิฎฐิ หัวใจสำคัญของกถาวัตถุซึ่งเป็นคัมภีร์หนึ่งในคัมภีร์อภิธรรมปิฎก ก็คือพยายาม

ชี้ให้เห็นว่า พวกนิกายต่าง ๆ ที่ยกมานั้น เป็นนิกายที่อธิบายตีความ พระพุทธศาสนาผิด เป็นลักษณะของการเอนเอียงเข้าไปหาสุดโต่งด้านใดด้านหนึ่ง โดยเฉพาะสัสสตทิวฐิ แล้วก็แสดงจุดยืนแบบทางสายกลาง แบบสันตติที่ไม่เอนเอียงเข้าหาสุดโต่ง ๒ ด้านนั้น นี่ก็คือหัวใจของคัมภีร์กถาวัตถุ หลักธรรมที่ช่วยอธิบายเรื่องทางสายกลางที่ดีที่สุดก็คือเรื่องปฏิจจสมุปบาท การอธิบายแบบนี้ก็คืออธิบายแบบ หลักเหตุปัจจัยหรือ ปฏิจจสมุปบาท ถ้าเป็นคัมภีร์ธรรมก็คือ คัมภีร์ปฎิฐาน

สรุปอีกครั้งหนึ่งได้ว่า แนวคิดเรื่องสัสสตทิวฐิในทุกวันนี้ก็ยังคงถูกสืบทอดอยู่ในศาสนาของอินเดียรุ่นหลัง เปลี่ยนแปลงไปตามชื่อของศาสนา เช่น ศาสนาฮินดู ซึ่งเป็นศาสนาใหญ่ของอินเดียที่สืบทอดทัศนะนั้นอันมีมาก่อนสมัยพุทธกาลด้วยซ้ำ คือเชื่อว่า ผู้ทำกรรมกับผู้รับผลกรรม เป็นอัตตาเดิม ไม่เปลี่ยนแปลง เป็นคนเดิมก็ถือเป็นอัตตานั้นเอง ส่วนพระพุทธศาสนาถือว่า ผู้ทำกรรมกับผู้รับผลกรรมจะว่าเป็นคนเดิมก็ไม่ใช่ จะว่าเป็นคนละคนก็ไม่ใช่ อันนี้พูดด้วยภาษาของพระนาคเสน คำว่า *น จ โส*, แปลอีกอย่างหนึ่งว่า จะว่าเป็นคนนั้นคนเดิมก็ไม่ใช่ คำว่า *น จ อญโญ* แปลว่า จะว่าเป็นคนอื่นก็ไม่ใช่ เหมือนโครงสร้างประโยคปฏิเสธในภาษาอังกฤษว่า *Neither same nor not-same* ถ้าบอกว่ามี *same* เมื่อไหร่ เราก็จะกลายเป็นพวกสัสสตทิวฐิ ถ้าบอกว่า ไม่มี *same* เมื่อไหร่ เราก็จะกลายเป็นพวกอุจเฉททิวฐิ ไปทันที จึงเห็นได้ว่า พระนาคเสนท่านใช้ภาษาอย่างระมัดระวังมาก คือ ถ้าเราบอกว่า (คนทำกรรมกับคนรับผลกรรม) เป็นคนเดียวกันแน่นอน เราก็จะกลายเป็นพวกสัสสตทิวฐิ แต่ถ้าเรา

บอกว่า เป็นคนอื่น เป็นคนละคนเลย ไม่เกี่ยวข้องกันเลย เป็นคนอื่นสิ้นเชิง การพูดแบบนี้เราก็จะตกไปเป็นอุจเฉททิฎฐิ

- สัสสตทิฎฐิ = ผู้ทำกรรม กับ ผู้รับผลกรรม เป็นคนเดิม (เที่ยง/เอกัตตวาท)
- อุจเฉททิฎฐิ = ผู้ทำกรรม กับ ผู้รับผลกรรม ขาดจากกัน (นานัตตวาท)
- พุทฺธ = ผู้ทำกรรม กับ ผู้รับผลกรรม จะว่าเป็นคนเดิมก็ไม่ใช่ จะว่าเป็นคนละคนก็ไม่ใช่ (น จ ใด, น จ อญฺโญ /neither same nor not-same)

เพราะฉะนั้น วิธีที่จะใช้ประโยคภาษาบาลี ให้ไม่ตกไปสู่ฝั่งใดฝั่งหนึ่ง ก็คือใช้ประโยคปฏิเสธทั้ง ๒ ด้าน คือต้องบอกว่า จะว่าเป็นคนเดิมคนนั้นก็ไม่ใช่ หรือจะบอกว่าเป็นอัตตาเดียวกัน เป็นคนเดิมตอนที่ทำกรรมนั้นก็ไม่ใช่ จะว่าเป็นคนละคน แตกต่างหากจากกันอย่างสิ้นเชิงเลยก็ไม่ใช่ การพูดอย่างนี้เป็นการพูดด้วยความระมัดระวังไม่ให้ตัวเองตกไปในทางสัสสตทิฎฐิและอุจเฉททิฎฐิ ก็คือพยายามรักษาจุดยืนทางสายกลางเอาไว้ การพูดแบบนี้ก็คือการพูดด้วยแนวความคิดเรื่องกระแสเหตุปัจจัยที่มีความเกิดดับต่อเนื่องแบบสันตตินั่นเอง

เราอาจจะพูดอีกแบบหนึ่งก็ได้คือ พวกสัสสตทิฐิมีความเชื่อเรื่องอัตตาว่าผู้ทำกรรมกับผู้รับผลกรรมก็คืออัตตาตัวเดียวกัน พระพุทธศาสนาจะไม่พูดแบบนี้ แต่ถ้าพูดในเชิงสมมุติสัจจะก็พอพูดได้ แต่ถ้าพูดแบบปรมัตถสัจจะ จะพูดแบบนี้ไม่ได้ เพราะจะกลายเป็นมิจฉาทิฐิเลย เราจึงต้องระมัดระวังว่าเรากำลังพูดในภาษาอะไร ถ้าพูดแบบภาษาปรมัตถ์ก็พูดได้ว่า ตอนทำกรรมก็เกิดจากเหตุปัจจัยคือขันธ ๕ นี้แหละทำกรรม ซึ่งเป็นการพูดแบบสันตติ ตอนรับผลกรรมก็คือขันธ ๕ อันเกิดจากเหตุปัจจัยที่สืบเนื่องกันมานั้นแหละเพื่อรับผลกรรม

ถ้าถามพวกสัสสตทิฐิว่่า อัตตาตอนทำกรรมกับอัตตาตอนรับผลกรรมอันเดียวกันไหม พวกเขาก็จะบอกว่า อันเดียวกัน (same) ไม่ต่างกัน ไม่เปลี่ยนแปลง แต่ถ้าถามพุทธศาสนาว่า เหตุปัจจัยตอนทำกรรม กับเหตุปัจจัยตอนรับผลกรรม เป็นอันเดียวกันหรือไม่ ซึ่งถ้าเราตอบว่า “อันเดียวกัน” เราก็จะกลายเป็นฝ่ายสัสสตทิฐิทันที แต่เราต้องตอบว่า จะว่าอันเดียวกัน ก็ไม่ใช่ จะว่าต่างกัน ก็ไม่ใช่ เหมือนพระนาคเสนที่ท่านตอบพระยามิลินท์ว่า จะว่าเป็นคนเดิม ก็ไม่ใช่ จะว่าเป็นคนละคนกันก็ไม่ใช่

เกี่ยวกับอุจเฉททิฐิ นัตถิ มาตา นัตถิ ปิตา

ยกตัวอย่างแนวความคิดของอุจเฉททิฐิ ซึ่งส่วนใหญ่เราอธิบายกันไม่ค่อยตรงเท่าไร อย่างเช่นเราพูดถึงมิจฉาทิฐิ ๑๐ ประการ ที่เราสอนนักรธรรมตรี โท เอก เวลาเราพูดถึงมิจฉาทิฐิ ๑๐ ประการ หรือเวลาเราเทศน์เราสอนประชาชน ก็จะสอนกันว่า พวกมิจฉาทิฐิมีทัศนะว่า

นตฺถิ มาตา, นตฺถิ ปิตา: ควรตีความอย่างไร?

นตฺถิ มาตา, นตฺถิ ปิตา แปลตามศัพท์ว่า มารดา
ไม่มี บิดาไม่มี

สังคมไทยส่วนใหญ่ตีความว่า หมายถึง ความเชื่อ
ที่ว่า “มารดาบิดาไม่มีบุญคุณ”

เวลาอธิบายเรื่องนี้ ส่วนใหญ่เราจะบอกว่า คำว่า มารดาบิดาไม่มี
หมายถึง มารดาบิดาไม่มีบุญคุณ อันนี้ก็ถูกแต่ถูกไม่ตรงตามที่เขาตั้งใจจะอธิบาย
จริง ๆ ถ้าจะอธิบายให้ถูกจริง ๆ ตามแนวความคิดของลัทธินี้ ต้องเข้าใจว่า พวก
อูจเฉทิกฏฐิ์นั้น เขาไม่ได้มุ่งประเด็นเรื่องว่ามารดาบิดามีบุญคุณหรือไม่มีบุญคุณ
คำว่า ไม่มี ก็คือไม่มีจริง ๆ หมายความว่า ขาดสูญแนวความคิดนี้ เป็นแนวคิด
ของเจ้าลัทธิคนหนึ่งในบรรดาเจ้าลัทธิครูทั้ง ๖ ในสมัยพุทธกาล

เรื่องนี้ปรากฏในสามัญญผลสูตร สูตรที่ ๒ ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ ชื่อ
“อชิตเกสกัมพล” ซึ่งเขาเชื่อว่า มนุษย์เราเป็นเพียงก้อนวัตถุที่เกิดการรวมตัวกัน
ของธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม เขาไม่เชื่อเรื่องจิต ไม่เชื่อเรื่องวิญญาณที่
เปลี่ยนแปลงชนิดที่แยกขาดจากกัน คือมันไม่ได้ continues กัน มันไม่ได้เป็น
สันตติ การเปลี่ยนแปลงขาดจากกัน ตัวเราวันนี้กับตัวเราเมื่อปีที่แล้ว เดือนที่แล้ว
อาทิตย์ที่แล้ว หรือเมื่อวาน มีความเปลี่ยนแปลงชนิดที่ขาดจากกัน คำว่า “อูจเฉ
ทะ” แปลว่า ขาดจากกันคือเราอาจจะยังไม่ตาย เรายังมีชีวิตอยู่นี้แหละ แต่มัน
ขาดยากันระหว่างตัวเราเมื่อวาน กับตัวเราวันนี้ ขาดจากกัน ชนิดที่ว่าไม่

เกี่ยวข้องกัน นี่คือความหมาย หนึ่งของคำว่า “อุจเฉทะ” ขาดจากการเป็นคนละคน ไม่มีความเป็นคนเดิม หรือไม่มีความต่อเนื่องกันด้วย ไม่มีความเป็นคนเดิม คือไม่มี Identity ซึ่งในภาษาทางวิชาการ ในคัมภีร์รุ่นหลัง ๆ ของพระพุทธศาสนา เรียกแนวความคิดแบบนี้ว่า “นानัตตภาพ” คำว่า “นानัตต” ในภาษาบาลี มาจาก *นานะ* แปลว่า ต่าง และ *อตต* แปลว่า ตัวตน *นानัตตภาพ* จึงหมายถึงภาวะที่เป็นคนละคนกัน ขาดจากกัน เป็นตัวตนที่ขาดจากกัน ไม่เกี่ยวข้องกัน คือว่า ตัวเราเมื่อวานนี้ กับตัวเราวันนี้ มันเป็นคนละคนกัน ไม่เกี่ยวข้องกันเลย

ด้วยแนวความคิดแบบนี้ เวลาเจ้าลัทธินี้เขาบอกว่า มารดาบิดาไม่มี เขาก็หมายความว่า มารดาบิดาผู้ให้กำเนิดเราเมื่อหลายปีที่แล้ว มาวันนี้ความเป็นคนเดิมของมารดาบิดาผู้ให้กำเนิดเราได้เปลี่ยนแปลงไปแล้วเป็นคนละคนเลย ชนิดที่ขาดจากกัน (*นानัตตภาพ*) เปลี่ยนแปลงไปชนิดที่ขาดจากคนเดิมไปเลย เขาไม่มีความเป็นคนเดิมในฐานะเป็นผู้ให้กำเนิดเราอีกแล้ว คำว่า “ไม่มี” ก็หมายความว่า แม้จะมีความเป็นมารดาบิดาเมื่อหลาย ๑๐ ปีที่แล้วที่เขาให้กำเนิดเรา แต่มาวันนี้แม้ว่ามารดาบิดาจะยังคงมีชีวิตอยู่ แต่ความเป็นมารดาบิดาในปัจจุบันได้ขาดสูญจากการเป็นมารดาบิดาของเราแล้ว เพราะฉะนั้น เขาจึงบอกว่า มารดาบิดาของเราไม่มี ก็คือเคยมีแต่ว่าตอนนี้ไม่มีแล้วขาดจากกันแล้ว

ทั้งหมดนี้คือความหมายของคำว่า “อุจเฉทะ” ประเด็นไม่ได้อยู่ที่ว่า มารดาบิดามีบุญคุณหรือไม่มีบุญคุณ เพราะถ้าขาดจากกันก็คือไม่มีบุญคุณ เป็น

ประเด็นที่ตามมาทีหลัง แต่ประเด็นหลักที่เขาต้องการอธิบายคือ ความเป็นมารดายังคงมีอยู่ในคน ๆ นั้นหรือไม่ ความเป็นมารดาหรือความเป็นอาจารย์ที่เคยสอนเรา ณ วันนั้น กับวันนี้ ยังคงสืบเนื่องกันยังต่อเนื่องกันหรือไม่ ซึ่งกลุ่มอุจเฉทะเห็นว่าขาดสูญแล้ว ไม่มีแล้ว ไม่มีต่อเนื่อง ขาดจากกันอย่างสิ้นเชิง ความเป็นมารดาบิดา ความเป็นอาจารย์ไม่มีแล้ว เพราะสูญหายไปแล้ว ความเป็นแม่ก็สูญหายไปกัน อันนี้ก็เป็นแนวคิดของพวกอุจเฉทะ

ดังนั้น การอธิบายว่า มารดาบิดาไม่มีบุญคุณ จึงเป็นประเด็นรอง ไม่ใช่ประเด็นหลักที่พวกอุจเฉทะมุ่งหมาย สิ่งที่เขาต้องการอธิบายก็คือ ความสืบเนื่องระหว่างความเป็นมารดาในอดีต กับปัจจุบันมันไม่มี มันขาดจากกัน เป็นคนละคนกันแล้วทำนองนี้ เพราะฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงไม่เห็นด้วยกับแนวความคิดแบบนี้ ข้อความในคัมภีร์วิสุทธิมรรค คัมภีร์อรรถกถาวิภังค์ และคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์มรรค ได้แสดงจุดยืนในเรื่อง “กรรมและอนัตตา” ในทัศนะพระพุทธศาสนาไว้โดยสรุป ดังต่อไปนี้

๑) *ทุกข์เท่านั้นที่อยู่ผู้ทุกข์ไม่มี* คำว่า ผู้ทุกข์ (sufferer) ในที่นี้ ท่านหมายถึงผู้เสวยทุกข์ในฐานะที่เป็นอัตตานั้นไม่มี แต่ว่ากระบวนการเหตุปัจจัยนั้นมี แต่ผู้เสวยความทุกข์ในฐานะที่มีอัตตาเป็นผู้เสวยนั้นไม่มี

๒) *การกระทำมีอยู่แต่ผู้ทำไม่มี* คำว่า ผู้ทำไม่มี ในที่นี้ หมายถึง ผู้ทำที่เป็นอัตตาไม่มี แต่กระบวนการการกระทำของชั้น ๕ ที่เป็นเหตุปัจจัยสืบเนื่องเป็นสันตตินั้นมี แต่ว่าชั้น ๕ นั้นไม่มีอัตตา ในฐานะเป็นผู้ทำ

- ๓) นิพพานมีแต่ผู้บรรลุนิพพานไม่มี ก็คือไม่มีอัตตาในฐานะเป็นผู้บรรลุนิพพาน มีแต่จิตที่บรรลุนิพพาน และเสวยความสุขในนิพพาน จิตนั้นก็เกิดดับเกิดดับ เป็นรูปของกระแส ไม่ใช่อัตตาที่ไม่เปลี่ยนแปลง เพราะฉะนั้น จึงไม่มีอัตตาทำหน้าที่เป็นผู้บรรลุนิพพาน แต่มีจิตที่เกิดดับ จิตนั้นก็ป็นอนัตตาไม่มีตัวตนที่บรรลุนิพพาน
- ๔) หนทางมีอยู่แต่ผู้เดินทางไม่มี ก็คือไม่มีผู้เดินทางในฐานะที่เป็นอัตตาเดินทาง แต่มีผู้เดินทางในรูปของ ชันธ ๕ ที่เป็นแค่กระแสเกิดดับ ๆ ของเหตุปัจจัยเดินทางนั้นมี แต่ชันธ ๕ นั้นไม่ใช่อัตตา

สรุปความ

ในคัมภีร์ชั้นอรรถกถาและคัมภีร์ชั้นวิสุทธิมรรคท่านอธิบายเรื่องนี้เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่สำคัญ เพราะฉะนั้น ประเด็นเรื่อง “กรรมกับอนัตตา” ที่บรรยายมาทั้งหมดก็ตอบได้อย่างนี้ ที่สำคัญยิ่งคือชาวพุทธเราเวลาสอนเวลาเผยแพร่ ต้องรักษาจุดยืนนี้และต้องมีความแน่ใจว่า เราสอนตามจุดยืนทางสายกลางของพระพุทธเจ้าหรือไม่ หรือกำลังเอนเอียงไปทางสัสสตทิฎฐิ หรือเอนเอียงไปทางอุจเฉททิฎฐิ หรือไม่ ก็ขอยุติการบรรยายเรื่องนี้ไว้เพียงเท่านี้.

จำนวนออกเทียบ